



ژورنال علمی باستان‌شناسی ایران

PAZHOSH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
P. ISSN: 2345-5225 & E. ISSN: 2345-5500
Homepage: <https://nbsh.basu.ac.ir/>
Vol. 14, No. 42, Autumn 2024



1. Assistant Professor, Department of Archaeology, Faculty of Archaeology and Restoration, Shiraz University of Arts, Shiraz, Iran.
2. Postdoctoral Researcher in Archaeology, Department of Archaeology, Department of Archaeology, Faculty of Literature and Humanities University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author)
Email: z.afzali1@ut.ac.ir

Citations: Khaledian, S. & Afzali, Z., (2024). "An Analysis of the Significance and Status of the Bagh-Bamid Area Within the Sirjan Plain from the 6th To the 10th Centuries AH based on Potsherd Analysis". *Pazhohesh-ha-ye Bastan Shenasi Iran*, 14(42): 181-214. doi: [10.22084/nb.2023.27763.2582](https://doi.org/10.22084/nb.2023.27763.2582)

Homepage of this Article: https://nbsh.basu.ac.ir/article_5352.html?lang=en

PAZHOSH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
Archaeological Researches of Iran
Journal of Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

Publisher: Bu-Ali Sina University. All rights reserved.

© Copyright©2022, The Authors. This open-access article is published under the terms of the *Creative Commons*.

An Analysis of the Significance and Status of the Bagh-Bamid Area Within the Sirjan Plain from the 6th To the 10th Centuries AH based on Potsherd Analysis

Sattar Khaledian¹ , Zeinab Afzali² 

<https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.27763.2582>

Received: 2023/04/28; Revised: 2023/08/15; Accepted: 2023/08/26

Type of Article: **Research**

Pp: 181-214

Abstract

Archaeological surveys have pinpointed the Bagh-Bamid area to the northwest of Sirjan. The considerable dimensions and variety of cultural artifacts found there imply its importance in the Sirjan Plain throughout the Islamic era. Therefore, this study seeks to explore and analyze the pottery findings from Bagh-Bamid to better understand its role during the middle Islamic centuries, particularly given the limited documentation available in historical texts regarding the area. The field investigation yielded a diverse array of pottery artifacts that serve as valuable indicators for assessing the status of Bagh-Bamid during the middle centuries of the Islamic period. This research seeks to address several critical inquiries: What role did Bagh-Bamid play between the 6th and 10th AH centuries? What pottery-making technologies were prevalent during this time? Furthermore, an analysis of the evidence will help determine whether the pottery discovered in this area was locally produced or imported. The objective of this study is to investigate the cultural artifacts discovered at the Bagh-Bamid site during the medieval Islamic period, with the intention of assessing the importance of this area during that era. Employing a descriptive-analytical research framework, the study utilized both documentary and field data collection methods to gather relevant information. Findings from the Bagh-Bamid site demonstrate that the pottery can be categorized into two principal groups of glazed and unglazed varieties. The unglazed pottery types feature a range of decorative techniques, including carving, pressing, molding, stamping, and the use of combined designs. The glazed pottery, on the other hand, is available in both monochromatic and polychromatic varieties. Furthermore, the collection features several pieces of imported Chinese pottery, which were brought to Sirjan through trans-regional connections. Archaeological research suggests that Bagh-Bamid was established alongside Qale'h Sang site during the 6th to 10th centuries AH, acting as a crucial link in important commercial and economic pathways to the city of Sirjan.

Keywords: Bagh-Bamid Locality, Sirjan Plain, Archaeological Survey, Islamic Middle Centuries, Pottery Typology.

Introduction

The Sirjan Plain, situated in Kerman Province in southern Iran, serves as a vital nexus for communication routes, linking the southern with the central and northern areas of the country. This strategic significance has persisted from historical times to the present day. Among the population centers located on this plain is the Bagh-Bamid area, historically referred to as “Beymand” in various literary sources. This area is positioned along key communication routes, including those connecting Shiraz to Sistan and the Persian Gulf shores to the central regions of Iran (Ibn Khordadbeh, 1992: 40-42; Istakhri, 1994: 168; Maqdisi, 2006: 686-682). This locality has historically served as a conduit to numerous regions, including Fars, Hormozgan, the shores of the Persian Gulf, Yazd, Isfahan, Kerman, Sistan, and Khorasan. Archaeological evidence, particularly in the form of pottery, substantiates this assertion. However, the written records from the medieval period provide scant information compared to those from earlier centuries. Notably, the city is only briefly mentioned in Idrisi’s *Nuzhat al-Mushtāq*, while other texts such as *Mo’jam Al-Buldan* and *Taqwim al-Buldan* merely reference the city’s name (Idrisi, 2009: 53-45; Hamawi, 1968: 177; Abulfeda, 1970: 381). The Bagh-Bamid area, located to the northwest of Sirjan city, was recognized during archaeological surveys conducted in 2017, which yielded a variety of cultural artifacts. This research primarily seeks to address several key questions: What role did the Bagh-Bamid site play during the 6th to 10th AH centuries? What technological characteristics are evident in the pottery discovered in this site? Furthermore, do the findings suggest that the pottery is of local origin or imported? Furthermore, what has been the nature of both regional and extra-regional interactions involving this area? This research seeks to explore the geographical and cultural significance of the area by utilizing both written sources and field investigation results. To date, there has been a lack of published information regarding the medieval period in this region. Analyzing its cultural artifacts may shed light on the contributions of this area to the cultural, political, economic, and social evolution of the Sirjan Plain. By selecting the Bagh-Bamid area and focusing on its identification during the medieval centuries, along with the categorization of various pottery types and their comparative analysis, one can elucidate the connections between the findings from this area and other Islamic regions to a significant degree. Consequently, this approach allows for the establishment of its cultural ties in both regional and extra-regional contexts during this period.

Discussion

The Bagh-Bamid area, encompassing approximately 300 hectares, constitutes a significant residential area located in the northwest of Sirjan. Within this region, a total of 1,346 potsherds were discovered, of which 79 were subjected to analysis in this study. These artifacts date back to the medieval Islamic period and are categorized into two primary types: unglazed and glazed pottery. In contrast, various written records identify this area as Beymand or Meymand in the medieval centuries. However, aside from Idrisi's *Nuzhat al-Mushtāq* (2009: 53-45), which offers a comprehensive discussion, most other sources only acknowledge its name. As a result, we sought to clarify historical context and appearance of the area in question to some extent by examining archaeological discoveries. During the medieval Islamic period, Bagh-Bamid was a relatively minor settlement when compared to both the early and late Islamic eras. Its position along key trade routes facilitated communication, making the Sang castle and the surrounding Bagh-Bamid area crucial for commercial and cultural interactions among diverse regions. Additionally, the political dynamics of this era significantly influenced the economic vitality of the Sirjan region, particularly following the mid-7th century AH when Turkan Khatun successfully reclaimed Sirjan from the Shabankara princes of Fars, who had previously held control over the area. Subsequently, the initiatives undertaken by Padishah Khatun in fostering appropriate relations with the Ilkhans led to significant economic and trade advancements in the Kerman state, particularly in regions such as Sirjan. Monshi Kermani notes that during this period, "the Kerman road became the highway" (Monshi Kermani, 2015: 71). This development had a profound impact on the region. Consequently, the efforts of the Qarakhitai and the Al-Muzaffar rulers in Kerman, coupled with the enhanced security of trade routes in Hormuz, contributed to the commercial prominence of peripheral areas like Sirjan.

Conclusion

Bagh-Bamid emerged as a significant entity within the Sirjan Plain, serving as a crucial nexus for communication. It facilitated connections between the ports along the Persian Gulf, particularly Hormuz, and the interior regions of the Iranian Plateau. The site's growth and prominence can be attributed to its strategic location within the extensive communication network of southern Iran. Analysis of the pottery artifacts from Bagh-Bamid indicates two primary categories: unglazed and glazed pottery. The unglazed pieces

feature a variety of decorative techniques, including carving, pressing, molding, stamping, and combinations thereof. In contrast, the glazed pottery is characterized by both single-colored and multi-colored finishes. This collection includes various pieces of imported Chinese pottery, which were transported to Sirjan as a result of trans-regional interactions. Archaeological evidence indicates that this region was established concurrently with the Qale'h Sang site during the 6th to 10th AH centuries of the Islamic period, serving as a vital link in significant commercial and economic routes leading to the central city of Sirjan. The resemblance of its pottery to that of other regions suggests that diverse pottery types were produced in major centers such as Hamedan, Kashan, and Ray, and subsequently exported to other locations, including Bagh-Bamid. This reflects the extensive interconnections among population centers during the 6th to 10th centuries AH.

Acknowledgments

The anonymous reviewers who helped to complete the study and made significant contribution to its qualitative development are acknowledged and appreciated by the research's authors.

Observation Contribution

This article was a collaborative effort between the two Authors, reflecting equal participation and input from both.

Conflict of Interest

In commitment to publication ethics, there are no conflicts of interest to declare for this research.



نقش و جایگاه محوطه باغ‌بمید در دشت سیرجان طی سده‌های ۶ الی ۱۰ ه.ق. براساس تحلیل یافته‌های سفالی

ستار خالدیان^۱، زینب افضلی^{II}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.27763.2582>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۸، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۵/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۱۴-۱۸۱

چکیده

محوطه باغ‌بمید در شمال غربی شهر سیرجان طی بررسی‌های باستان‌شناسی سال ۱۳۹۷ شناسایی شد. وسعت زیاد و تنوع یافته‌های فرهنگی این محوطه، از نقش مهم آن در دشت سیرجان طی دوران اسلامی حکایت دارد. به این دلیل جستار حاضر قصد دارد تا در پژوهش پیش‌رو برای شناخت موقعیت و جایگاه محوطه باغ‌بمید در بازه زمانی سده‌های میانی دوران اسلامی به بررسی و تحلیل یافته‌های سفالی آن بپردازد؛ زیرا در منابع مکتوب این دوره، اطلاعات اندکی از این مکان وجود دارد، ولی از بررسی میدانی آن، یافته‌های سفالی متنوعی به دست آمد که تا حدودی می‌توان با مطالعه آن‌ها به موقعیت این محوطه در سده‌های میانی دوران اسلامی دست یافت. پرسش‌های اصلی این پژوهش عبارتند از: ۱. موقعیت محوطه باغ‌بمید در سده‌های ۶ الی ۱۰ ه.ق. براساس بررسی و تحلیل یافته‌های سفالی چگونه ارزیابی می‌شود؟ ۲. فناوری رایج یافته‌های سفالی این محوطه کدامند؟ ۳. براساس شواهد، یافته‌های سفالی این محوطه وارداتی یا بومی هستند؟ ۴. محوطه باغ‌بمید براساس یافته‌های سفالی چه نقش و جایگاهی در برهم‌کنش‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای در سده‌های میانی دوران اسلامی داشته است؟ این پژوهش تلاشی در جهت مطالعه یافته‌های سفالی محوطه باغ‌بمید طی سده‌های میانی اسلامی است تا بتوان سیمای این محوطه را در این بازه زمانی مشخص کرد. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی و یافته‌های آن به صورت کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده است. نتایج نشان داد که این محوطه هم‌زمان با محوطه قلعه‌سنگ طی سده‌های ۶ تا ۱۰ ه.ق. استقرار داشته و حلقه ارتباطی راه‌های مهم تجاری-اقتصادی به شهر مرکزی سیرجان بوده است. یافته‌های سفالی محوطه باغ‌بمید در دو گروه اصلی بی‌لعب (نقوش‌کنده، فشاری، قالبی، مَه‌ری و ترکیبی) و لعب‌دار (لعب‌دار تک‌رنگ و چندرنگ) تقسیم می‌شوند. در این محوطه، داده‌ای مبنی بر تولید سفال یافت نشد، که نشان می‌دهد به احتمال اکثر سفال‌ها وارداتی بوده و از مناطق دور و نزدیک به آن وارد شده‌اند.

کلیدواژگان: باغ‌بمید، دشت سیرجان، سده‌های میانی دوران اسلامی، بررسی باستان‌شناسی، گونه‌شناسی سفال.

I. استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده باستان‌شناسی و مرمت، دانشگاه هنر شیراز، شیراز، ایران.

II. پژوهشگر پسادکتری باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
 Email: z.afzali1@ut.ac.ir

ارجاع به مقاله: خالدیان، ستار؛ افضلی، زینب، (۱۴۰۳). «نقش و جایگاه محوطه باغ‌بمید در دشت سیرجان طی سده‌های ۶ الی ۱۰ ه.ق. براساس تحلیل یافته‌های سفالی». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۴(۴۲): ۲۱۴-۱۸۱.
 doi: 10.22084/nb.2023.27763.2582

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه:

https://nbsh.basui.ac.ir/article_5352.html?lang=fa

فصلنامه علمی گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

© حق نشر متعلق به نویسنده(گان) است و نویسنده تحت مجوز Creative Commons Attribution License به مجله اجازه می‌دهد مقاله چاپ شده را در سامانه به اشتراک بگذارد، منوط بر این‌که حقوق مؤلف اثر حفظ و به انتشار اولیه مقاله در این مجله اشاره شود.

مقدمه

دشت سیرجان در استان کرمان با قرارگیری در جنوب ایران و در مسیر راه‌های ارتباطی شرق به غرب و شمال به جنوب، موجب اتصال مناطق جنوبی به مناطق مرکزی و شمالی ایران به یک‌دیگر شده و همین موقعیت مهم را از سده‌های گذشته تا به امروز حفظ کرده است. محوطه‌های استقرار این دشت در طی دوران اسلامی با مناطق مختلفی از جمله: فارس، خوزستان، کرانه‌های خلیج فارس، سیستان، خراسان، یزد و فلات مرکزی ایران روابط گسترده تجاری و فرهنگی داشته که از مراکز مهم اقتصادی و تجاری جنوب ایران بوده‌اند. وجود شهرهای مهمی هم‌چون: شهر قدیم سیرجان، محوطه قلعه سنگ و محوطه باغ‌بمید که هر سه در مسیر راه‌های ارتباطی مهم قرار داشته‌اند، اهمیت شهرهای بین‌راهی را بیش از پیش روشن می‌کند؛ زیرا هر یک از این شهرها مدتی نیز به عنوان شهر مرکزی دشت سیرجان ایفای نقش کرده‌اند (کریمیان و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۹-۶۰). در این میان محوطه باغ‌بمید که براساس منابع مکتوب «بیمند» نام داشته، یکی از شهرهای این دشت است که در مسیر راه‌های ارتباطی مهمی هم‌چون شیراز به سیستان و کرانه‌های خلیج فارس به مناطق مرکزی ایران قرار داشته است (ابن خردادبه، ۱۳۷۱: ۴۰-۴۱؛ مقدسی، ۱۳۸۵: ۶۸۲-۶۸۶؛ اصطخری، ۱۳۷۳: ۱۶۸)؛ در واقع، این شهر به عنوان حلقه ارتباطی بین مناطق مهمی هم‌چون: فارس، هرمزگان و کرانه‌های خلیج فارس، یزد، اصفهان، کرمان، سیستان و خراسان بوده است. چنان‌که یافته‌های باستان‌شناسی، به‌ویژه یافته‌های سفالی این ادعا را تأیید می‌کند، اما اطلاعات منابع مکتوب درباره این شهر در سده‌های میانی برخلاف سده‌های اولیه بسیار اندک است (مقدسی، ۱۳۸۵؛ اصطخری، ۱۳۷۳؛ ابن خردادبه، ۱۳۷۱) و فقط در کتاب *نزهةالمشائق* ادربسی به‌طور مختصر به این شهر پرداخته شده و دیگر منابع هم‌چون *معجم‌البلدان* و *تقویم‌البلدان* تنها به ذکر نام این شهر بسنده کرده‌اند (ادربسی: ۱۳۸۸: ۵۳، ۵۴؛ یاقوت حموی، ۱۳۴۷: ۱۷۷؛ ابوالفداء، ۱۳۴۹: ۳۸۱)؛ برهمن اساس، به دلیل کمبود اطلاعات از این شهر در سده‌های میانی، یافته‌های به‌دست آمده از بررسی باستان‌شناسی این محوطه اهمیتی مضاعف می‌یابد؛ زیرا تا حدودی نقص منابع مکتوب را جبران و اطلاعاتی از وضعیت فرهنگی و روابط تجاری و اقتصادی آن می‌توان به‌دست آورد تا بدین ترتیب بتوان نقش و جایگاه این محوطه را در این بازه زمانی تحلیل کرده و آگاهی‌های تازه‌ای حاصل نمود.

محوطه باغ‌بمید در شمال‌غربی شهر سیرجان قرار دارد و در بررسی‌های باستان‌شناسی سال ۱۳۹۷ یافته‌های متنوع فرهنگی از عرصه آن برداشت شد. در این پژوهش تلاش گردیده تا با مطالعه و گونه‌شناسی یافته‌های سفالی آن (به‌لحاظ فناوری، فرم و نوع تزئین)، نقش و اهمیت آن را در دشت سیرجان طی سده‌های میانی دوران اسلامی تا حدودی مشخص گردد. هم‌چنین با بررسی یافته‌های سفالی این محوطه بتوان درک درستی از روابط و برهم‌کنش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای آن با سایر مناطق به‌دست آورد؛ زیرا مطالعه یافته‌های فرهنگی، به‌خصوص سفال‌های هر محوطه علاوه بر جنبه‌های فناوری و هنری، اطلاعاتی از روابط

فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی می‌دهد و با تحلیل این یافته‌ها می‌توان روابط و برهم‌کنش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای آن را بررسی کرده و این تحلیل‌ها کمک شایانی به شناخت هر چه بهتر این محوطه خواهد کرد.

در این پژوهش، هدف این است که با مطالعه منابع مکتوب و یافته‌های به‌دست آمده از بررسی میدانی محوطه باغ‌بمید سیرجان در سده‌های میانی دوران اسلامی، گامی در جهت مطالعه جایگاه و موقعیت این محوطه و یافته‌های فرهنگی آن برداشته شود؛ زیرا تاکنون درباره سده‌های میانی این محوطه اطلاعاتی منتشر نشده و تحلیل یافته‌های فرهنگی آن می‌تواند نقش این شهر را در تحولات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دشت سیرجان تا حدودی روشن کند. در واقع، با انتخاب محوطه باغ‌بمید و تمرکز بر شناخت آن در سده‌های میانی علاوه بر شناخت گونه‌های مختلف سفالی، با انجام مطالعات تطبیقی و مقایسه‌ای آن‌ها می‌توان ارتباط بین یافته‌های آن و سایر محوطه‌های اسلامی را تا حدودی روشن ساخت و از این طریق می‌توان به ارتباطات فرهنگی آن با سایر محوطه‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در این بازه زمانی دست یافت.

پرسش‌های پژوهش: پژوهش پیش‌رو در پی پاسخ به این پرسش‌هاست؛

۱. موقعیت محوطه باغ‌بمید در سده‌های ۶ الی ۱۰ ه.ق. براساس بررسی و تحلیل یافته‌های سفالی چگونه ارزیابی می‌شود؟ ۲. فناوری رایج یافته‌های سفالی این محوطه کدامند؟ ۳. براساس شواهد، یافته‌های سفالی این محوطه وارداتی یا بومی هستند؟ ۴. محوطه باغ‌بمید براساس یافته‌های فرهنگی، به‌ویژه یافته‌های سفالی چه نقش و جایگاهی در برهم‌کنش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در سده‌های ۶ تا ۱۰ ه.ق. داشته است؟

روش پژوهش: این پژوهش از نوع پژوهش‌های بنیادی است که برای گردآوری داده‌ها از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده و یافته‌های فرهنگی این محوطه که بیشترین درصد آن قطعه‌های مختلف سفالی بود، طبقه‌بندی و گونه‌شناسی شده و با توجه به طبقه‌بندی زمانی این سفال‌ها تعداد ۷۹ قطعه سفال مربوط به سده‌های میانی دوران اسلامی انتخاب شد و به لحاظ ویژگی‌های فنی و براساس خمیره، آمیزه، فناوری ساخت، کیفیت ساخت، فرم، نوع پوشش، تکنیک تزئین و نقوش تزئینی مطالعه گردید؛ سپس با رویکردی توصیفی-تحلیلی، یافته‌های پژوهش به منظور گاهنگاری و گونه‌شناسی دقیق‌تر با یافته‌های مشابه در محوطه‌های پس‌کرانه و کرانه‌های خلیج فارس، محوطه‌های شمال غرب و فلات مرکزی و جاهای مختلف ایران که نمونه‌های مشابه به‌دست آمده بود، مقایسه گردید.

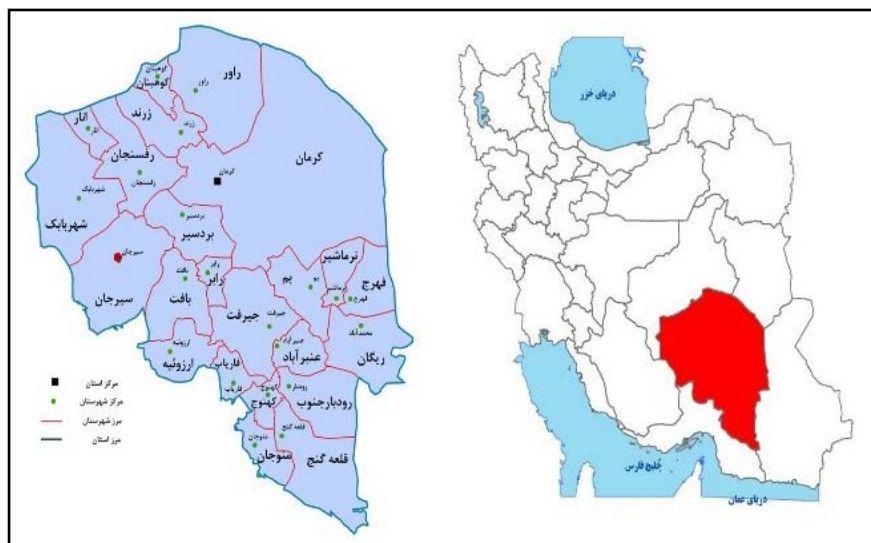
پیشینه پژوهش

در منابع مکتوب سده‌های میانی به جز کتاب نزهةالمشتاق ادریسی (۱۳۸۸)، بقیه منابع تنها به ذکر نام «بیمند» اشاره کرده‌اند (یاقوت حموی، ۱۳۴۷: ۱۷۷؛ ابوالفداء، ۱۳۴۹: ۳۸۱)؛ البته در پژوهش‌های اخیر در مقاله‌ای از «افضل‌ی» و «ابراهیمی ایده‌لو»

(۱۴۰۲) این محوطه مکان‌یابی و در مقاله دیگری از «افضلی» و «خالدیان» (۱۴۰۱) سفال‌های سده‌های اولیه تا سده ۷ ه.ق. این محوطه مطالعه شده‌اند؛ هم‌چنین در دو مقاله دیگر نیز به این محوطه در دوره صفوی پرداخته شده است (کریمیان و همکاران، ۱۳۹۹؛ افضلی، ۱۴۰۰). ولی از آنجایی‌که تاکنون پژوهشی درمورد موقعیت و گونه‌های سفالی آن در سده‌های میانی دوران اسلامی منتشر نشده، این پژوهش تلاشی در این زمینه است.

موقعیت جغرافیایی محوطه باغ‌بمید سیرجان

دشت سیرجان در جنوب شرقی ایران قرار دارد که به‌منظور دستیابی به تحولات شهر سیرجان در دوران اسلامی بررسی‌های باستان‌شناسی در مرکز این دشت به سال ۱۳۹۷، منجر به شناسایی تعدادی محوطه شد که یکی از آن‌ها، محوطه باغ‌بمید سیرجان است. این محوطه با مختصات $N 29^{\circ}27.574$ و $E 055^{\circ}39.367$ و کد جی‌پی‌اس S.108 با عرصه حدود ۳۰۰ هکتاری، محدوده وسیعی از بافت مسکونی در شمال غربی شهر سیرجان را دربر گرفته است که دستخوش دخل و تصرفات و کارهای عمرانی شهری شده و سطح زیادی از آن نیز توسط باغات و زمین‌های کشاورزی تخریب شده است (افضلی و خالدیان، ۱۴۰۲: ۶)، (شکل ۱).



شکل ۱: موقعیت استان کرمان در سمت راست و شهرستان سیرجان و محوطه باغ‌بمید در سمت چپ (افضلی و خالدیان، ۱۴۰۲: ۶).

Fig. 1: Location of Kerman Province on the right side and Sirjan City and site on the left (Afzali & Khaledian, 2023: 6).

محوطه باغ‌بمید در منابع مکتوب سده‌های میانی دوران اسلامی

در منابع سده‌های میانی اسلامی نسبت به منابع سده‌های اولیه اسلامی (ر. ک. به: افضلی و ابراهیمی‌ایده‌لو، ۱۴۰۱؛ افضلی و خالدیان، ۱۴۰۲) اطلاعات کمتری از محوطه باغ‌بمید وجود دارد. در این میان، برخی منابع مانند «ادریسی» مطالب ارزشمندی از این شهر به ما می‌دهند. ادریسی در نیمه اول سده ۶ ه.ق. درباره این شهر می‌نویسد که: «بیمند از شهرهای کرمان است. شهری است متوسط که بازار پر رونقی دارد و میوه‌ها از بستان‌ها و باغ‌ها به آنجا می‌آورند و چشمه‌هایی دارند با آب بسیار و از بیمند به طرف شمال تا سیرجان صد و دو میل و تا جیرفت به طرف جنوب شصت

میل... بیمند شهری است، دارای باروی خاکی با خانه‌های آباد و بازار آباد و صنایع بسیار دارد» (۱۳۸۸: ۵۳، ۵۴). «یاقوت حموی» آورده است: «همان میمند است که شهری به کرمان یا فارس است» (۱۳۴۷: ۱۷۷)؛ ولی «ابوالفداء» آن را «بیمند» می‌نامد و می‌نویسد: «بیمند: از بلاد کرمان است. من می‌گویم از آنجاست ابوالحسن بیمندی وزیر محمود بن سبکتکین» (۱۳۴۹: ۳۸۱). «عبدالحق بغدادی» (وفات ۷۳۹ ه.ق.) هم آن را به صورت «بیمند» و هم «میمند» آورده که یکی از شهرهای کرمان بوده است (۱۴۱۲: ۲۴۵/۱). «بروسوی» نیز در سده ۱۰ ه.ق. بیمند را شهر کوچکی از ولایت کرمان می‌داند که دارای آبادی‌هایی بوده است (۱۳۹۷: ۲۱۶)، نام برده‌اند؛ بنابراین، براساس منابع مکتوب می‌توان به این نتیجه رسید که در سده‌های میانی نیز هنوز شهری به نام «بیمند» در ایالت کرمان بوده که این نویسندگان از آن نام برده‌اند، هرچند که جز نوشته‌های ادیسی، دیگر منابع تنها به نام این شهر اشاره کرده‌اند.

سفال‌های سده‌های میانی دوران اسلامی محوطه باغ‌بمید سیرجان

از بررسی سطحی محوطه باغ‌بمید یافته‌های فرهنگی متنوعی به دست آمد که در این بین یافته‌های سفالی با فراوانی ۱۳۴۶ قطعه، بیشترین تعداد را داشتند (افضل‌ی و خالدیان، ۱۴۰۲: ۶). در پژوهش پیش‌رو به مطالعه ۷۹ قطعه پرداخته شده که مربوط به بازه زمانی سده‌های میانی دوران اسلامی هستند؛ این سفال‌ها در دو گروه اصلی بی‌لعب و لعاب‌دار تقسیم شدند. در ادامه، این یافته‌ها به لحاظ ویژگی‌های فنی و تزئینی مطالعه و برای تاریخ‌گذاری نسبی با محوطه‌های دیگر ایران مورد مقایسه تطبیقی قرار گرفتند. در اهمیت این یافته‌ها باید گفت که قطعه‌های سفالی مدارک دست‌اولی برای تاریخ‌گذاری نسبی و بررسی اوضاع فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی این محوطه محسوب می‌شوند و براساس تحلیل این یافته‌ها و آگاهی از سیر تحولات و ارتباطات فرهنگی و دگرگونی اقتصادی و صنعتی آن تاحدودی می‌تواند خلأ منابع مکتوب را پوشش داده و درک درستی از آن وضعیت و جایگاه این محوطه در این بازه زمانی به دست آورد.

۱. سفال گونه بی‌لعب

در مجموعه سفال‌های محوطه باغ‌بمید ۳۶۸ قطعه سفال بی‌لعب وجود دارد که در مطالعه این گونه‌ها باید توجه داشت که به جز گونه‌های قالبی و مهری، بقیه سفال‌های بی‌لعب ویژگی شاخصی ندارند و به طور قطع نمی‌توان آن‌ها را به دوره زمانی خاصی از دوران اسلامی محدود کرد و چون این سفال‌ها از بررسی میدانی به دست آمده، تنها راه تاریخ‌گذاری آن‌ها براساس مطالعات گونه‌شناختی با مراکز شاخص است. با مطالعه، گونه‌شناسی و مقایسه آن‌ها، ۱۱ قطعه از سفال‌های بی‌لعب منقوش در بازه زمانی سده‌های میانی دوران اسلامی تاریخ‌گذاری شدند. این سفال‌ها خمیره نخودی، نخودی مایل به قرمز و خاکستری و خمیرمایه‌های شن‌ریز و ماسه‌بادی دارند. این سفال‌ها در گونه‌های متنوع منقوش نقش‌کننده، قالب‌زده، مهری یا استامپی، فشاری و ترکیبی (نقش‌کننده و افزوده، نقش‌کننده و

مهری، نقش‌کنده با نقش مهری و افزوده (تقسیم می‌شوند که نقش‌ها در سطح خارجی ظرف ایجاد شده و همه چرخ‌ساز، دارای پخت کافی و کیفیت ساخت ظریف تا متوسطی دارند (شکل ۲، جدول ۱)، که در بخش ذیل به معرفی آن‌ها پرداخته شده است.

الف) سفال بی‌لعباب با نقش‌کنده: نقش‌کنده به‌عنوان یکی از رایج‌ترین تزئین سفال از پیش‌ازتاریخ تا دوره متأخر اسلامی مورد استفاده بوده است. در محوطه باغ‌بمید تنها دو قطعه (شکل ۲: شماره‌های ۱ و ۸) با نقوش هندسی موجی و دایره‌ای مربوط به بدنه ظرف بوده و با توجه به نوع خمیره، کیفیت ساخت و نقوش به سده‌های میانی تاریخ‌گذاری شدند (جدول ۱).

ب) سفال با نقش فشاری: این تزئین در دوران تاریخی و اسلامی رایج بوده که یک قطعه بدنه (شکل ۱: شماره ۲) با نقش فشاری انگشتی، تزئین شده و با توجه به کیفیت ساخت و خمیره به سده‌های میانی تاریخ‌گذاری شد (جدول ۱).

ج) سفال بی‌لعباب با نقوش ترکیبی (نقش‌کنده و افزوده): در یک قطعه، تزئین نقش‌کنده و افزوده با هم به‌کار رفته است (شکل ۲: شماره ۳) نقوش‌کنده هندسی دایره‌ای شکل به‌همراه نقش افزوده تکمه‌ای است که از ویژگی‌های بارز سفال‌های دوره سلجوقی و بعد از آن است (جدول ۱).

د) سفال بی‌لعباب با نقوش ترکیبی (نقش‌کنده و مهری): یک قطعه سفال داری نقش‌کنده خطوط موازی در بالا و نقش به‌صورت گل چندپیرمهری است که این‌گونه به سده‌های میانی قابل تاریخ‌گذاری است (شکل ۲: شماره ۴، جدول ۱).
و) سفال بی‌لعباب با نقوش ترکیبی (نقش‌کنده، مهری و افزوده): دو قطعه سفال با نقوش‌کنده به‌صورت نقوش هندسی و موازی در روی قطعه‌ها نقش شده و بر روی یک قطعه افزوده بر روی سفال نقش مهری هندسی نقش شده است که این‌گونه سفال در تعداد بیشتر از محوطه قلعه‌سنگ سیرجان به‌دست آمده که به سده‌های ۶-۷ ه.ق. تعلق دارند (شکل ۲: شماره‌های ۵ و ۷، جدول ۱).

ه) سفال بی‌لعباب با نقش مهری: در یک قطعه از محوطه باغ‌بمید نقوش هندسی مهری است که این سفال نیز به بازه زمانی سده‌های ۶ تا ۷ ه.ق. تعلق دارد (شکل ۲: شماره ۶، جدول ۱).

ی) سفال بی‌لعباب با نقش قالب‌زده: از این محوطه، تنها سه قطعه سفال با نقش قالبی به‌دست آمد که دارای خمیره نخودی و خاکستری هستند که نقوش این نمونه‌ها شامل: نقوش گیاهی، خیاره‌ای و هندسی است؛ این‌گونه در ردیف سفال‌های مربوط به سده‌های ۵-۷ ه.ق. قرار می‌گیرند (افضلی و خالدیان، ۱۴۰۲: ۸)، (شکل ۲: شماره‌های ۹-۱۰-۱۱، جدول ۱).

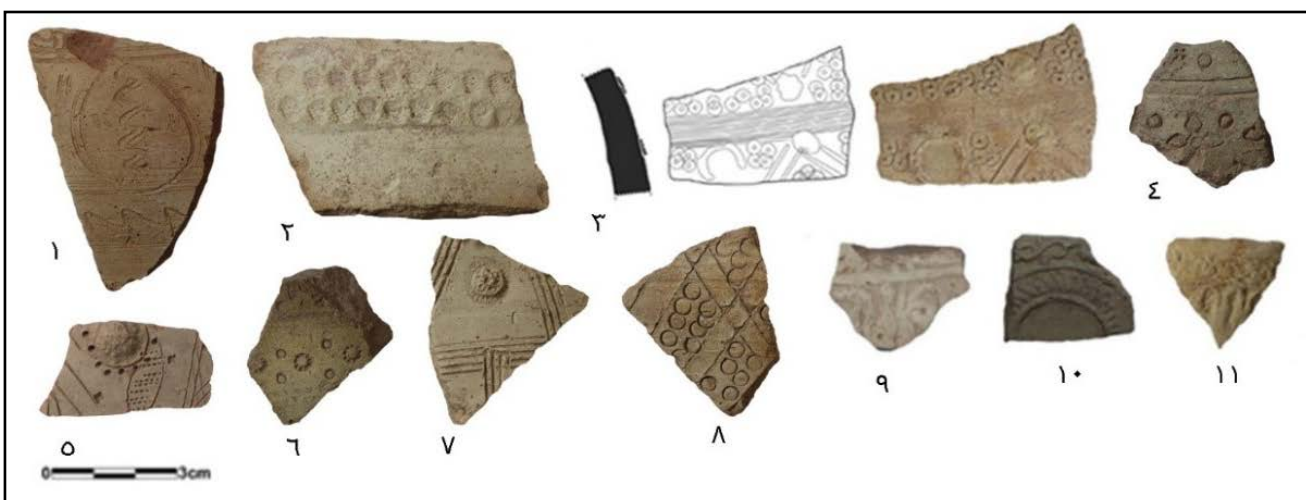
۲. سفال لعباب‌دار

در مجموعه سفال‌های محوطه باغ‌بمید، ۶۸ قطعه سفال لعباب‌دار مربوط به سده‌های میانی دوران اسلامی وجود دارد که به دو دسته لعباب‌دار تک‌رنگ (ساده و منقوش) و لعباب‌دار چندرنگ طبقه‌بندی شدند.

جدول ۱: گاهنگاری و مقایسه سفال‌های بی‌لعاب منقوش محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Tab. 1: Chronology and comparison unglazed pottery in the Bagh Bamid site Sirjan (Authors: 2022).

شماره	گونه	محل مورد مقایسه	تاریخ‌گذاری	منبع
۱	نقش‌کنده	سیستان، یزد	۸-۶ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۸۴ و ۲۲۶؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۱۸۱
۲	فشاری انگشتی	انداجین، تهیق	۸-۵ ه.ق.	شراهی و صدیقیان، ۱۳۹۸: ۱۴۶؛ محمدی و شعبانی، ۱۴۰۰: ۱۰۲
۳	نقش‌کنده و افزوده	انداجین، قلعه‌سنگ	۷-۵ ه.ق.	محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۲؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۳۵۳
۴	نقش‌کنده و مهری	سامن ملایر	۸-۵ ه.ق.	همتی‌اندوزیانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۳؛ تصویر ۵
۵	نقش‌کنده و مهری افزوده	قصرابونصر، غبیرا، مالین باخرز، قلعه‌سنگ، یزد	۷-۵ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 80, pl.16; Bivar et al., 2000: 442 همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۶؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۳۷؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۱۸۷
۶	نقش‌مهری	قلعه‌سنگ، یزد	۸-۶ ه.ق.	افضلی، ۱۳۹۸: ۴۳۷؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۱۹۷
۷	نقش‌کنده و مهری افزوده	غبیرا، مالین باخرز، نیریز	۸-۵ ه.ق.	Bivar et al. 2000: 442؛ خدادوست و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۶، ش ۲۶، مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۸۵؛ تصویر ۲، ش ۶
۸	نقش‌کنده	سیستان، سامن ملایر	۸-۶ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۲۲۷؛ همتی‌اندوزیانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۳؛ تصویر ۵
۹	قالب‌زده	جیرفت، جنوب ایران، غبیرا	۷-۵ ه.ق.	چوبک، ۱۳۹۱: ۱۰۳؛ Priestman, 2005: 401؛ Bivar et al., 2000: 432-433
۱۰	قالب‌زده	یزد، نیشابور، قصرابونصر	۷-۵ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 81؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۰۲؛ Wilkinson, 1973: 359
۱۱	قالب‌زده	قصرابونصر دشت نرماشیر، کیش، جنوب ایران	۷-۵ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 81؛ امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷: ۲۱۳؛ Reitlinger, 1935: ۲۱۳؛ Priestman, 2013: 687, plate 27, 217, Fig. 19



▲ شکل ۲: سفال‌های بی‌لعاب منقوش محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).
Fig. 2: Unglazed pottery in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

الف) سفال‌های لعاب‌دار تک‌رنگ ساده و منقوش: سفال‌های لعاب‌دار تک‌رنگ به دو گونه اصلی ساده و منقوش تقسیم می‌شوند که در ادامه به توصیف هرکدام پرداخته می‌شود.

- سفال لعاب‌دار ساده: سفال لعاب‌دار ساده تک‌رنگ خود به دو گونه سفال با خمیره رُسی و شبه‌چینی تقسیم می‌شود. سفال لعاب‌دار ساده با خمیره رُسی (شکل ۳: شماره‌های ۱ تا ۳، ۵، ۱۰ و ۱۱) به رنگ‌های سبز و آبی بوده که به جز شماره ۱۱، بقیه هر دو سطح ظرف لعاب دارد. همه این قطعه سفال‌ها چرخ‌ساز هستند و رنگ خمیره آن‌ها نخودی است که به جز شماره ۱۰ بقیه به لحاظ فرم ظروف دهانه‌باز (کاسه) دارند. یکی از نکاتی مهم به لحاظ تاریخ‌گذاری، فرم لبه این ظروف است که در چهار قطعه (شماره‌های ۱، ۲، ۳ و ۵) فرم لبه T شکل داشته که از مشخصه‌های

سفال‌های سده‌های میانی است. تعدادی از سفال‌های ساده تک‌رنگ آبی فیروزه‌ای و لاجوردی خمیره شبه‌چینی دارند که قطعه‌های شماره ۴ و ۶ لبه T شکل دارند. دارای فرم پیاله و کاسه هستند و همه به جز قطعه شماره ۴ هر دو سطح ظرف با لعاب پوشانده شده است (شکل ۳: شماره‌های ۴، ۶ تا ۹، ۱۲ تا ۱۴، جدول ۲).

- سفال لعاب‌دار تک‌رنگ منقوش: سفال‌های لعاب‌دار تک‌رنگ منقوش (شکل ۳: شماره‌های ۱۵-۲۰) همه با خمیره شبه‌چینی و لعاب‌های به رنگ لاجوردی و فیروزه‌ای بوده و از فن نقش‌کنده زیرلعاب، نقش افزوده یا برجسته زیرلعاب، تراشی زیرلعاب و قالب‌زده در تزئین این گونه‌ها استفاده شده است. این سفال‌ها به لحاظ کیفیت ساخت ظریف بوده و بین ۲ تا ۴ میلی‌متر ضخامت دارند، چرخ‌ساز و شن‌ریز در خمیره آن‌ها به کار رفته است. با توجه به مقایسه‌های جدول ۲، این گونه‌های سفالی مربوط به سده‌های میانی دوران اسلامی می‌شوند.

(ب) سفال‌های لعاب‌دار چندرنگ: سفال لعاب‌دار چندرنگ در مجموعه سفال‌های باغ‌بمید شامل گونه‌های نقاشی زیرلعاب (قلم‌مشکی، سلطان‌آبادی، زیرلعاب چندرنگ در زمینه سفید یا شیری و آبی‌وسفید) و نقاشی روی لعاب (زرین‌فام) است که در ادامه معرفی خواهند شد.

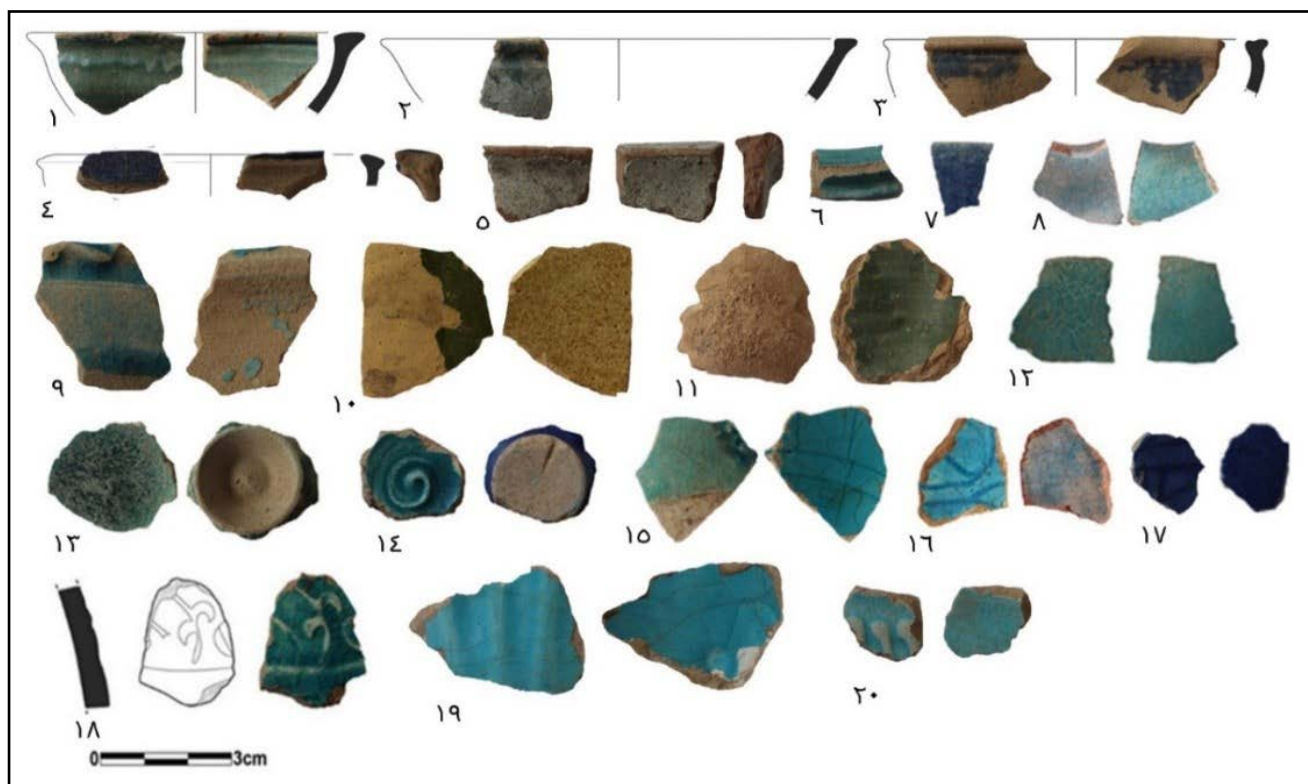
- سفال‌های با تزئین نقاشی زیرلعاب: سفال‌های با تزئین نقاشی زیرلعاب شامل گونه فیروزه‌ای قلم‌مشکی، سلطان‌آبادی و نقاشی زیرلعاب چندرنگ در زمینه سفید یا شیری با خمیره نخودی رُسی، نخودی مایل به قرمز رُسی و شبه‌چینی است (شکل‌های ۴ و ۵، جداول ۳ و ۴). تزئین این سفال‌های با رنگ‌های مختلف، به خصوص سیاه در زمینه آبی و فیروزه‌ای، لاجوردی، دو رنگ سیاه و آبی در زمینه سفید، نقوش سیاه بر روی زمینه سفید و گاهی شیری، نقوش قهوه‌ای، آبی و سیاه بر زمینه سفید انجام شده است. نقوش آن‌ها متنوع و شامل: نقوش هندسی، گیاهی، شطرنجی، نواری و اسلیمی است. فرم‌های شاخص این گونه‌های سفالی شامل ظروف دهانه‌باز و گشاد با لبه‌ها ساده یا به بیرون برگشته و T شکل است و فرم کف آن‌ها اغلب حلقوی پایه‌دار است. در مجموعه سفال‌های گونه نقاشی زیرلعاب، تعدادی نیز سفال سبک سلطان‌آبادی وجود دارد که این گونه سفال‌ها بین سده‌های ۶-۸ ه.ق. در برخی از محوطه‌های ایران در قالب گونه «سلطان‌آباد» و در سه سبک با خمیره شبه‌چینی یا رُسی تولید شده‌اند (Watson, 2004, 333-; Fehervari, 2000: 223). این سفال‌ها با توجه به نوع خمیره و رنگ زمینه طبقه‌بندی و مورد مطالعه قرار گرفتند.

• **سفال با نقاشی زیرلعاب با خمیره رُسی:** سفال گونه نقاشی زیرلعاب با خمیره رُسی نخودی و نخودی مایل به قرمز با خمیرمایه کانی که فرم آن‌ها ظروف دهانه‌باز و گشاد مثل کاسه و بشقاب با کف‌های پایه حلقوی است. در این مجموعه ۸ قطعه سفال نقاشی زیرلعاب در زمینه فیروزه‌ای معروف به قلم‌مشکی است. نقوش در یک یا دو طرف ظروف نقش شده که شامل طرح‌های هندسی، موازی، اسلیمی و گیاهی است. همه این سفال‌ها کیفیت ساخت خوبی دارند و در دو قطعه شماره‌های ۷ و ۱۳ قسمت‌هایی از نقش از بین رفته است. با توجه به مقایسه‌های انجام شده در

جدول ۲: گاهنگاری و مقایسه سفال‌های لعاب‌دار تک‌رنگ ساده و منقوش محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Tab. 2: Chronology and comparison simple and motifs monochrome glazed potteries in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

شماره	گونه	مکان مورد مقایسه	تاریخ‌گذاری	منابع
۱	سبز خمیره رُسی	سیستان، قلعه‌سنگ	۷-۹ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۹۳ و ۲۳۸؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۴۰
۲	سبز خمیره رُسی	سیستان، قلعه‌سنگ	۷-۹ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۹۳ و ۲۳۸؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۴۰
۳	آبی خمیره رُسی	غُبیرا، سیستان	۶-۹ ه.ق.	Bivar et al., 2000: 334؛ موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۹۵ و ۲۴۰
۴	لاجوردی خمیره شبه‌چینی	انداجین، قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۶، ش ۱۲، امیرحاجلو و صدیقیان، ۱۳۹۹: ۱۶۶؛ تصویر ۶ ش ۱۰.
۵	فیروزه‌ای خمیره رُسی	قصرابونصر، ارزنفود، نیریز	۷-۸ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 70-71؛ زارعی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۱-۸۳؛ مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۸۶؛ تصویر ۳، ش ۸
۶	فیروزه‌ای خمیره شبه‌چینی	درگزین، انداجین، نیریز، دشت قروه، قلعه‌سنگ	۷-۹ ه.ق.	زارعی، ۱۳۹۹: ۲۰۰، جدول ۱، ش ۵؛ مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۸۶؛ تصویر ۳، ش ۸؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۶، ش ۹؛ شریفی و زارعی، ۱۳۹۹: ۱۹۵؛ تصویر ۴ ش ۳؛ امیرحاجلو و صدیقیان، ۱۳۹۹: ۱۶۶؛ تصویر ۶ ش ۷.
۷	لاجوردی خمیره شبه‌چینی	سیستان، زینوآباد، سام ملایر، انداجین، نهاوند، جنوب ایران، عسکرمکرم، قلعه‌دختر کرمان	۵-۸ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۹۰ و ۳۳۴؛ محمدی و شعبانی، ۱۳۹۵: ۱۴۴، همتی‌ارزندنیانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۵؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۴، ش ۶-۷؛ زارعی و شعبانی، ۱۳۹۸: ۱۱۵؛ جدول ۵؛ Priestman, 2005: 277-288, Fig. 152؛ عطایی، ۱۳۹۵: لوحه ۲۷؛ سجادی، ۱۳۹۹: ۶۷ ش ۳
۸	فیروزه‌ای خمیره شبه‌چینی	سیستان، نیریز، جیرفت، عسکرمکرم، سیستان	۵-۸ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۹۰ و ۲۳۵؛ مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۸۶-۲۸۹؛ تصویر ۳، ش ۸؛ چوبک، ۱۳۹۱: ۱۰۹؛ عطایی، ۱۳۹۵: لوحه ۲۶؛ موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: لوحه ۲۷
۹	فیروزه‌ای خمیره شبه‌چینی	قلعه‌سنگ، یزد	۷-۸ ه.ق.	افضلی، ۱۳۹۸: ۳۵۰؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۰۸
۱۰	سبز خمیره رُسی	سامن ملایر، انداجین، قلعه دختر کرمان، یزد	۶-۸ ه.ق.	همتی‌ارزندنیانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۵؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۴، ش ۱؛ سجادی، ۱۳۹۹: ۵۵، ش ۱؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۱۰
۱۱	سبز خمیره رُسی	جیرفت، مالین باخرز، یزد	۶-۸ ه.ق.	چوبک، ۱۳۹۱: ۱۱۰؛ خدادوست و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۶؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۱۰
۱۲	فیروزه‌ای خمیره شبه‌چینی	تهیق، دشت قروه	۵-۸ ه.ق.	شراهی و صدیقیان، ۱۳۹۸: ۱۴۹؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۴؛ شریفی و زارعی، ۱۳۹۹: ۱۹۶؛ تصویر ۴ ش ۱۳
۱۳-۱۴	فیروزه‌ای خمیره شبه‌چینی	سیستان، جنوب ایران، ارزنفود، یزد	۵-۷ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۹۰ و ۲۳۵؛ زارعی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۱؛ Priestman, 2013: 604-605؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۱۰
۱۵	فیروزه‌ای نقش‌کنده با خمیره شبه‌چینی	جنوب ایران، ری	۵-۷ ه.ق.	Treptow, 2007:37-26؛ Priestman, 2013: 700, PL.108
۱۶	فیروزه‌ای نقش‌کنده با خمیره شبه‌چینی	نرماشیر، سیراف، بلقیس جیرفت، گرگان، قلعه‌دختر کرمان، سوریه	۵-۸ ه.ق.	امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷: ۲۱۴؛ Priestman, 2013: 700؛ کمال‌هاشمی، ۱۳۹۰: ۱۹۸؛ چوبک، ۱۳۹۱: ۱۰۹؛ مرتضایی و کیانی، ۱۳۸۵: ۱۱۸؛ سجادی، ۱۳۹۹: ۵۳، ش ۳؛ گروه، ۱۳۸۴: شکل ۲۹۰.
۱۷	لاجوردی نقش‌کنده خمیره شبه‌چینی	جیرفت، انداجین، ری	۵-۷ ه.ق.	چوبک، ۱۳۹۱: ۱۰۹؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۴، ش ۲۵؛ Treptow, 2007:37
۱۸	قالب‌زده با خمیره شبه‌چینی	قلعه‌دختر کرمان، سامن ملایر، جیرفت، جنوب ایران، یزد، قصر ابونصر، ری	۵-۷ ه.ق.	طهماسبی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۰۵، ش ۸؛ همتی‌ارزندنیانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۶؛ چوبک، ۱۳۹۱: ۱۰۹؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۰۸؛ Whitcomb, 1985: 701, PL.109.86؛ Treptow, 2007:27؛ Priestman, 2013, 701, PL.109.86
۱۹	نقش تراشی زیر لعاب فیروزه‌ای	تپه قلعه‌جوق کبودرآهنگ، تهیق، انداجین، سوریه، قلعه‌سنگ	۶-۸ ه.ق.	زارعی و شعبانی، ۱۳۹۸: ۱۱۵؛ جدول ۵؛ شراهی و صدیقیان، ۱۳۹۸: ۱۴۹؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۴، ش ۲۲؛ گروه، ۱۳۸۴: شکل ۲۹۶-۲۹۵؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۴۰
۲۰	فیروزه‌ای نقش‌برجسته زیر لعاب	قصرابونصر، بیستون، ارزنفود، انداجین، عسکرمکرم، قلعه‌سنگ	۵-۷ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 70-71؛ زارعی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۳-۸۴؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۴، ش ۲۴؛ عطایی، ۱۳۹۶: لوحه ۳۵؛ امیرحاجلو و صدیقیان، ۱۳۹۹: ۱۶۶؛ تصویر ۶ ش ۹.



جدول ۳، این سفال‌ها به سده‌های میانی دوران اسلامی قابل تاریخ‌گذاری هستند (شکل ۴، جدول ۳).

● **سفال با نقاشی زیرلعاب با خمیره شبه‌چینی:** سفال گونه نقاشی زیرلعاب با خمیره شبه‌چینی نقوش متنوعی دارند و نقوش به رنگ‌های هم‌چون: سیاه، لاجوردی، فیروزه‌ای روی سفال اجرا شده است که دارای فرم‌های دهانه‌باز، کاسه‌های لبه T شکل و ساده و ظروف پایه حلقوی است که فرم کاسه و بشقاب دارند و با نقوش هندسی، گیاهی و اسلیمی تزئین شده‌اند. با توجه به مقایسه‌های انجام‌شده، این سفال‌ها به سده‌های میانی دوران اسلامی قابل تاریخ‌گذاری هستند (شکل ۵، جدول ۴).

ج) سفال‌های آبی‌وسفید: در محوطه باغبمید سیرجان تعداد قابل توجهی سفال آبی‌وسفید به دست آمد که در بین این گونه سفالی تعدادی با توجه به خمیره، نوع لعاب و تزئین آن‌ها و مقایسه با مناطق دیگر با توجه به جدول ۵، به سده‌های میانی دوران اسلامی تاریخ‌گذاری شدند. این سفال‌ها دارای خمیره نخودی رُسی و شبه‌چینی جزو گونه سفال‌های نقاشی زیرلعاب این محوطه هستند که نقوش هندسی، گیاهی و نقوش خطوط عمودی با آبی کبالتی دارند. پخت این سفال‌ها کافی همه چرخ‌ساز و نقوش در قسمت داخلی یا هر دو طرف ظروف نقش شده است. در نمونه‌های ۴، ۶ و ۷ دارای نقوش نوار پهنی است که به صورت شعاعی بدنه داخلی و یا دو طرف سطح ظرف را تزئین کرده است. این گونه سفال‌ها از نمونه‌های شاخص سده‌های ۶-۷ ه.ق. است (Watson, 2004: 306). به لحاظ

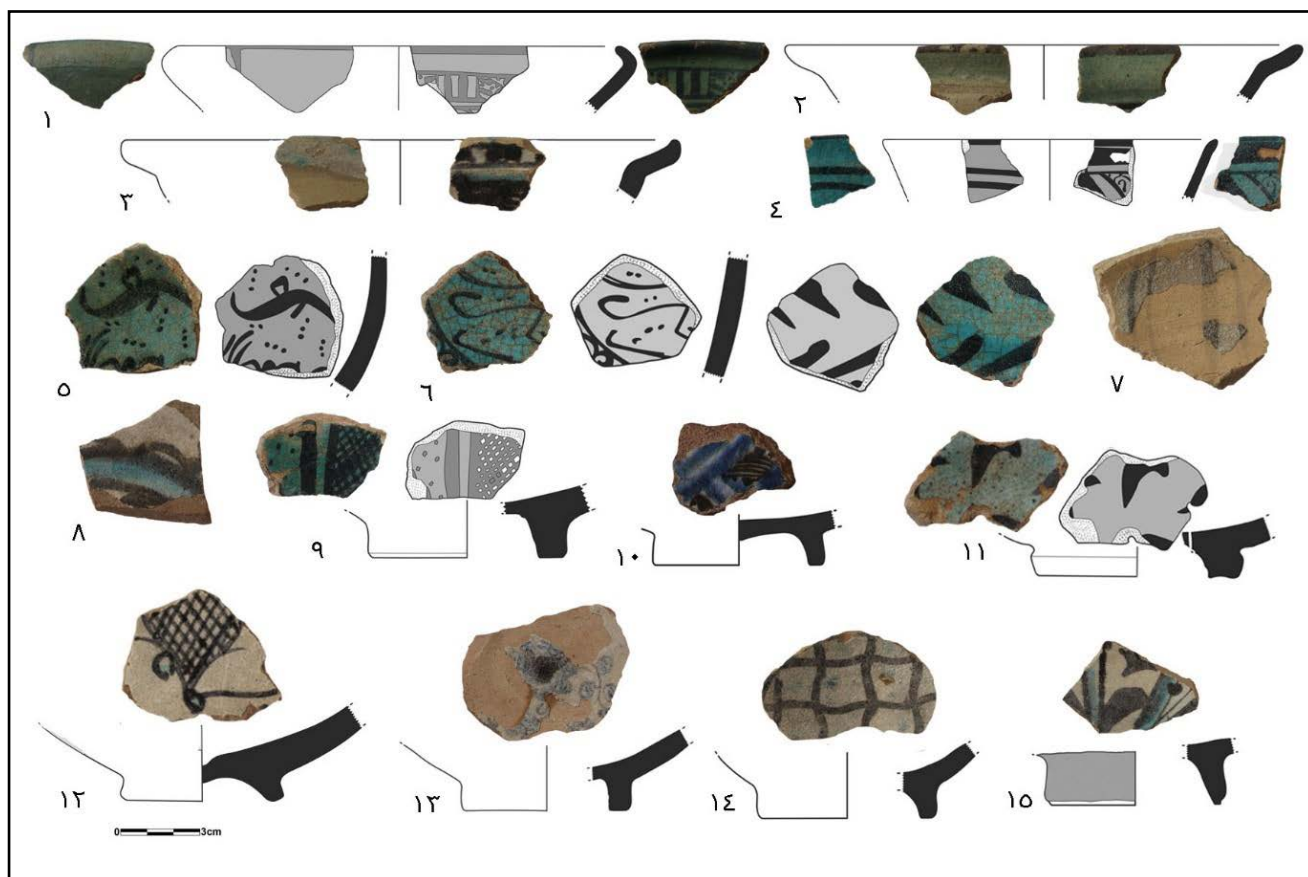
▲ شکل ۳: سفال‌های لعاب‌دار تک‌رنگ ساده و منقوش محوطه باغبمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Fig. 3: Simple and motifs monochrome glazed potteries in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

جدول ۳: گاهنگاری و مقایسه سفال‌های نقاشی زیرلغاب با خمیره رُسی محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Tab. 3: Chronology and comparison underglaze painted potteries with clay paste in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

شماره	محل مورد مقایسه	تاریخ‌گذاری	منبع
۱	سیستان، آنداجین، نیریز، قلعه‌دختر کرمان، قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۱۱ و ۲۵۹؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۵؛ مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۸۷، تصویر ۴ ش ۱۹؛ سجادی، ۱۳۹۹: ۸۷؛ سهرابی‌نیا و تقوی، ۱۳۹۸: ۱۶۴
۲	ناتل، جنوب ایران	۷-۸ ه.ق.	حسین‌نیا امیرکلانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۶، ت ۳۵؛ Priestman, 2013, 624-625, pl 118
۳	ری، یزد	۶-۸ ه.ق.	Treptow, 2007:39؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۶۹
۴	سیستان، قلعه‌دختر کرمان، ناتل، هگمتانه و گبر تپه فامنین، جنوب ایران	۷-۹ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۱۱ و ۲۵۹؛ طهماسبی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۰۷؛ حسین‌نیا امیرکلانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۶، ت ۳۲؛ زارعی و شعبانی، ۱۳۹۸: ۱۱۶؛ جدول ۷؛ Priestman, 2013, 624-625, pl 118
۵	سیستان، مالین باخرز، درگزین، آنداجین، قلعه‌سنگ	۶-۸ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۱۵ و ۲۶۶؛ خدادوست و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۶؛ زارعی، ۱۳۹۹: ۲۰۰، جدول ۱، ش ۶؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۵؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۴۳
۶	قصرابونصر، سیستان، آنداجین، نیریز، دشت قروه محوطه شوراب حاجی، قلعه‌سنگ، یزد	۶-۸ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 70-71؛ موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۱۲ و ۲۶۱؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۵؛ مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۸۷، تصویر ۴ ش ۱۹؛ شریفی و زارعی، ۱۹۸۱، تصویر ۷ ش ۴؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۴۳؛ امیرحاجلو و صدیقیان، ۱۳۹۹: ۱۷۰، تصویر ۷، نمونه ۱۳؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۶۹
۷	غُبیرا، سیستان، نرماشیر، عسکرمکرم، قلعه‌سنگ	۶-۸ ه.ق.	Bivar et al., 2000: 417؛ موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۹۹ و ۲۴۳؛ امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷: ۲۱۶، تصویر ۵؛ عطایی، ۱۳۹۶: لوحه ۵۱؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۴۴
۸	قلعه‌دختر کرمان، قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	سجادی، ۱۳۹۹: ۷۹، ش ۱؛ سهرابی‌نیا و تقوی، ۱۳۹۸: ۱۶۴
۹	قصرابونصر، قلعه‌دختر کرمان، قلعه‌سنگ، یزد	۷-۹ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 70-71, m؛ طهماسبی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۰۷، ش ۲۰؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۴۴؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۶۹
۱۰	سیستان، قلعه‌دختر کرمان، ری، عسکرمکرم، قلعه‌سنگ	۷-۹ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۰۰ و ۲۴۵-۲۴۷؛ سجادی، ۱۳۹۹: ۸۹؛ Treptow, 2007:38؛ عطایی، ۱۳۹۶: ۵۷؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۴۳
۱۱	قصرابونصر، سیستان، تهیق، تپه نور مرکزی، جنوب ایران	۶-۹ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 70-71، موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۱۲ و ۲۶۱؛ شراهی و صدیقیان، ۱۳۹۸: ۱۵۰؛ مهاجری‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۵۷؛ Priestman, 2013, 624-625, pl 118
۱۲	غُبیرا، سیستان، تپه نور مرکزی، یزد	۷-۸ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۰۵ و ۲۵۲؛ مهاجری‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۵۷؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۶۹
۱۳	قلعه‌سنگ	۷-۹ ه.ق.	افضلی، ۱۳۹۸ و امیرحاجلو و صدیقیان، ۱۳۹۹: ۱۷۰، تصویر ۷، نمونه ۶
۱۴	غُبیرا، قلعه‌دختر کرمان، قلعه‌سنگ	۶-۹ ه.ق.	Bivar et al. 2000: 417؛ سجادی، ۱۳۹۹: ۹۵؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۴۴۳ و امیرحاجلو و صدیقیان، ۱۳۹۹: ۱۷۰، تصویر ۷، نمونه ۷
۱۵	قصرابونصر، غُبیرا، نرماشیر، ری، قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 70-71؛ Bivar et al., 2000: 418؛ سقایی، ۱۳۹۷: ۲۱۶، تصویر ۵؛ Treptow, 2007:38؛ سهرابی‌نیا و تقوی، ۱۳۹۸: ۱۶۴



▲ شکل ۴: سفال‌های نقاشی زیرلعاب با خمیره زُسی محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Fig. 4: Underglaze painted potteries with clay paste in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

فرم نیز به جز قطعه شماره ۱ که کاسه است، بقیه چون بدنه بوده، نمی‌توان فرم خاصی برای آن‌ها در نظر گرفت. این سفال‌ها با توجه به مقایسه‌های انجام شده در سده‌های ۶ تا ۱۰ ه.ق. قابل تاریخ‌گذاری هستند (شکل ۶، جدول ۵).

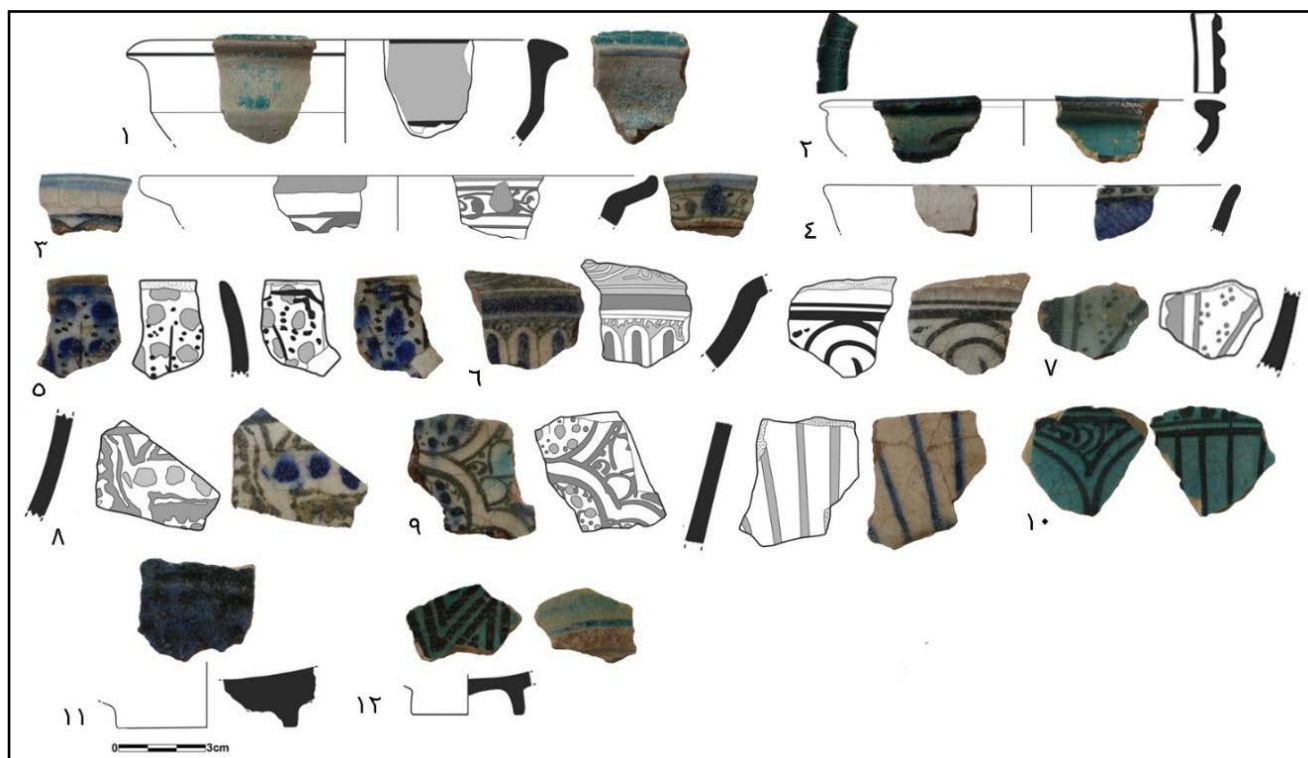
د) سفال گونه زرین فام: از گونه سفال‌های نقاشی روی لعاب این محوطه، گونه زرین فام است که تنها دو قطعه کوچک از باغ‌بمید به دست آمد. خمیره شبه چینی دارند و یک قطعه دارای نقوش طلایی در سطح داخلی و لعاب سفید در سطح خارجی است و قطعه دیگر دارای نقوش قهوه‌ای در سطح داخلی و لعاب لاجوردی در سطح خارجی است. از این گونه سفالی در سده‌های ۶-۷ ه.ق. در شهرهایی هم چون کاشان و جیرفت تولید می‌شده است (چوبک، ۱۳۹۱: ۹۴؛ واتسون، ۱۳۸۲: ۴۸؛ Mason, 2004: 123). که با توجه به مقایسه‌های صورت‌گرفته در سده‌های میانی دوران اسلامی تاریخ‌گذاری می‌شوند (شکل ۶، جدول ۵).

۳. سفال‌های وارداتی سده‌های میانی محوطه باغ‌بمید سیرجان

الف) سلادن گونه لانگ جوان: سلادن، گونه‌ای از ظروف چینی با خمیره سنگی و لعابی سبز رنگ است (Deng, 2011: 49). این گونه سفالی از قرن ۳ ه.ق. به بعد از جنوب چین به خاورمیانه و شرق آفریقا صادر شد (افضلی و همکاران، ۱۴۰۰). یکی از گونه‌های سلادن، گونه لانگ جوان است که از قرن ۷ تا ۹ ه.ق. در جنوب ایران

جدول ۴: گاهنگاری و مقایسه سفال‌های نقاشی زیرلعاب با خمیره شبه چینی محوطه باغ‌نمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).
 Tab. 4: Chronology and comparison underglaze painted potteries with frit paste in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

شماره	محوطه مورد مقایسه	تاریخ‌گذاری	منبع
۱	انداجین، قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۶؛ سهرابی‌نیا و تقوی، ۱۳۹۸: ۱۶۳
۲	سامن ملایر، انداجین، ارزنفود زینورآباد، تهیق، نیریز، عسکر مکرّم، قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	زارعی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۸؛ همتی‌ارزندنیانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۸؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۶؛ محمدی و شعبانی، ۱۳۹۵: ۱۴۵؛ شراهی و صدیقیان، ۱۳۹۸: ۱۵۰؛ مرادی و کریمی‌ان، ۱۳۹۹: ۲۸۷؛ تصویر ۴ ش. ۱۸؛ عطایی، ۱۳۹۶: لوحه ۵۲؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۵
۳	سیستان، قلعه‌دختر کرمان، قلعه‌سنگ	۷-۹ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۰۰ و ۲۴۵؛ سجادی، ۱۳۹۹: ۴۹، ۲۰؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۵؛ سهرابی‌نیا و تقوی، ۱۳۹۸: ۱۶۳
۴	قصر ابونصر، غبیرا، نچر خانلق ری، نائل، عسکر مکرّم؛ قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 85; Bivar et al., 2000: 422 مهجور و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۶، حسین‌نیا امیرکلانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۶، ت ۲ ش ۴۸؛ عطایی، ۱۳۹۶: لوحه ۵۶؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۵
۵	نچر خانلق ری، زینوآباد، انداجین		مهجور و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۶؛ محمدی و شعبانی، ۱۳۹۵: ۱۴۶؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۹، ت ۹ ش ۱
۶	نائل، نیریز	۶-۸ ه.ق.	حسین‌نیا امیرکلانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۶، ت ۲ ش ۴۸؛ مرادی و کریمی‌ان، ۱۳۹۹: ۲۸۷، تصویر ۴ ش ۱۶
۷	غبیرا، سیستان، نرماشیر، الهولیلایه در رأس الخیمه امارات، قلعه دختر کرمان؛ عسکر مکرّم، قلعه‌سنگ	۷-۱۰ ه.ق.	Bivar et al., 2000: 419؛ موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۰۱ و Kennet, 2004: ۲۴۶؛ امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷: ۲۱۶، تصویر ۵؛ 52؛ سجادی، ۱۳۹۹: ۵۹، ش ۲؛ عطایی، ۱۳۹۶: لوحه ۵۷؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۶
۸	عسکر مکرّم		عطایی، ۱۳۹۶: لوحه ۵۶
۹	غبیرا، ارزنفود، انداجین، نیریز، قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	Bivar et al., 2000: 421؛ زارعی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۷؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۹، ت ۹ ش ۵؛ مرادی و کریمی‌ان، ۱۳۹۹: ۲۸۷، تصویر ۴ ش ۱۴؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۵
۱۰	قصر ابونصر، غبیرا، ارزنفود، انداجین، زینوآباد، عسکر مکرّم، سوریه، قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	Bivar et al., 2000: 417; Whitcomb, 1985: 84, pl.24؛ زارعی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۹؛ محمدی و شعبانی، ۱۳۹۵: ۱۴۵؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۵؛ عطایی، ۱۳۹۶: لوحه ۵۳؛ گروبه، ۱۳۸۴: ۲۴۶؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۶
۱۱	سامن ملایر		زارعی و شعبانی، ۱۳۹۸: ۱۱۶، جدول ۷.
۱۲	انداجین، زینوآباد، سوریه، قلعه‌سنگ	۷-۸ ه.ق.	محمدی و شعبانی، ۱۳۹۵: ۱۴۵؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۵؛ گروبه، ۱۳۸۴: ۲۵۲؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۶



▲ شکل ۵: سفال‌های نقاشی زیرلعاب با خمیره شبه چینی از محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).
 تجارت آن پررونق بود و از مناطقی هم‌چون: میناب، هرمز و جزیره کیش و حتی در یک الگوی پراکنش گسترده‌تر تا مناطق داخلی جنوب ایران هم معامله می‌شد (Zhang, 2018: 85). تعدادی سفال سلاذن لانگ‌چوان از محوطه باغ‌بمید سیرجان به دست آمد که با توجه به مقایسه‌های انجام گرفته به سده‌های میانی تعلق دارند (شکل ۷: شماره‌های ۲ تا ۹، ۱۱ و ۱۲، جدول ۶).

ب) سلاذن گونه گوانگ‌دونگ: این گونه سفالی بین سده‌های ۸ تا ۹ ه.ق. در ایالت گوانگ‌دونگ در جنوب چین تولید می‌شد که خمیره سنگی به رنگ زرد، لعابی براق با حداقل ترک خوردگی به رنگ سبز زیتونی دارد (Priestman, 2005: 305) و لعاب آن از گونه لانگ‌چوان تیره‌تر است. نمونه‌هایی از آن توسط «ویلیامسون» در محوطه‌های جنوب ایران کشف شد (Priestman, 2013: 666). یک قطعه از محوطه باغ‌بمید با ویژگی‌های این گونه مطابقت دارد که دارای لبه‌ای به بیرون برگشته از نوع ناودانی دارد (شکل ۷: شماره ۱، جدول ۶).

ج) سفال گونه جینگ‌دژن (Jingdezhen): این گونه، خمیره پورسیلین سفید با لعاب سفید روشن در سطح بیرونی و لعاب سبز رنگ ظریف در سطح داخلی دارد و با نقوش کنده در داخل ظرف تزئین شده است (Priestman, 2005: 300). این گونه در دوره سلسله سونگ جنوبی در کوره‌های جینگ‌دژن چین تولید می‌شد که به لحاظ تاریخ‌گذاری دوره زمانی از ۱۱۳۰ تا ۱۲۲۴ م. (سده‌های ۵ و ۶ ه.ق.) را دربر می‌گیرد که نمونه‌های آن، در: غرب اقیانوس هند، ایران، شانگای و تا آفریقا به فراوانی به دست آمده است (Zhang, 2016: 189-193). سفال‌های جینگ‌دژن انواع مختلفی دارند و قطعه سفالی محوطه باغ‌بمید با توجه به گونه‌شناسی ژانگ در

▲ شکل ۵: سفال‌های نقاشی زیرلعاب با خمیره شبه چینی از محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).
 Fig. 5: Underglaze painted potteries with frit paste in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

جدول ۵: گاهنگاری و مقایسه سفال‌های آبی و سفید و زرین فام محوطه باغ‌نمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).
 Tab. 5: Chronology and comparison blue-white and lusterware potteries in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

شماره	محل مورد مقایسه	تاریخ‌گذاری	منبع
۱	نرماشیر، زلف‌آباد فراهان، جنوب ایران، قلعه‌سنگ	۸-۱۰ ه.ق.	امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷: ۲۱۶، تصویر ۵؛ نعمتی، ۱۳۹۸: ۳۸-۳۹؛ Priestman, 2013, 687؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۸
۲	سامن ملایر، قلعه‌سنگ	۸-۱۰ ه.ق.	زارعی و شعبانی، ۱۳۹۸: ۱۱۹؛ جدول ۱۱؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۸؛ امیرحاجلو و صدیقیان، ۱۳۹۹: ۱۷۰
۳	سیستان، تپه نور مرکزی، انداجین، ناتل	۷-۸ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۰۳ و ۲۴۸؛ مهاجری‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۵۷؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۸، ت ۸؛ حسین‌نیا امیرکلائی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۶، ت ۲ ش ۳۶-۳۷
۴	سیستان، ناتل	۷-۸ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۰۳ و ۲۴۸؛ حسین‌نیا امیرکلائی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۶، ت ۲ ش ۳۶-۳۷
۵	سیستان، انداجین، زلف‌آباد فراهان، قلعه‌سنگ	۶-۹ ه.ق.	موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۱۰۴ و ۲۴۹؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۸، ت ۸؛ نعمتی، ۱۳۹۸: ۳۸-۳۹؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۴۸
۶	نیریز	۷-۹ ه.ق.	مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۸۶، تصویر ۳، ش ۱۳
۷	تهیق، انداجین، شهر ری؛ نیشابور، زلف‌آباد فراهان، مسجد جامع همدان، ری، ایران، قلعه‌سنگ	۶-۸ ه.ق.	شراهی و صدیقیان، ۱۳۹۸: ۱۵۰، ج ۵ ت ۱؛ محمدی و رضایی، ۱۴۰۰: ۱۰۸، ت ۸؛ Treptow, 2007, p. 37؛ Wilkinson, 1973, p. 280؛ زارعی و شعبانی، ۱۳۹۸: ۱۱۹؛ جدول ۱۱؛ Treptow, 2007: 37-38؛ گروبه، ۱۳۸۴: ۱۷۹، ش ۲۱۶-۲۱۷؛ امیرحاجلو و صدیقیان، ۱۳۹۹: ۱۶۷، تصویر ۷ نمونه ۳۲
۸	قصرابونصر، جیرفت، کاشان، سیرجان، کوش در رأس‌الخمیه، قصرابونصر، سوریه، ری	۵-۷ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 84, pl.23؛ چوبک، ۱۳۹۱: ۱۰۶؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۳۷۳؛ Watson, 2004: 352؛ Kennet, 2004: 175؛ Whitcomb, 1985: 84؛ گروبه، ۱۳۸۴: ۱۲۷؛ Treptow, 2007: 29-52-53
۹	زینوآباد، خیرویس دشت قروه، غبیرا، شادیاخ نیشابور، جنوب ایران، کاشان، ری، قلعه‌سنگ	۶-۸ ه.ق.	محمدی و شعبانی، ۱۳۹۵: ۱۴۷؛ شریفی و زارعی، ۱۳۹۹: ۲۰۱؛ Bivar et al., 2000: 413؛ غفاری، ۱۳۸۹: ۱۳۴؛ Priestman, 2013: 700, PL.106؛ گروبه، ۱۳۸۴: ش ۳۴۴؛ Treptow, 2007: 53؛ افضل‌ی، ۱۳۹۸: ۴۵۰



▲ شکل ۶: گونه‌های سفال آبی‌وسفید (شماره‌های ۱-۷) و زرین‌فام (شماره‌های ۸-۹) محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).
Fig. 6: Types blue-white (numbers 1-7) and lusterware potteries (numbers 8-9) in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

دسته JDZQB 11 طبقه‌بندی می‌شود که دارای خمیره سنگی و بال‌عاب سفید مایل به آبی و نقوش کنده در سطح داخلی آن تزئین شده است (افضلی و خالدیان، ۱۴۰۲: ۱۹)، (شکل ۷: شماره ۱۰، جدول ۶).

د) سفال گونه آبی و سفید: تعدادی سفال آبی‌وسفید با خمیره سنگی چینی نیز از محوطه باغ‌بمید به دست آمد که تنها سه قطعه از آن‌ها با توجه به مقایسه‌های انجام شده به سده‌های میانی تعلق دارند. این سفال‌ها با نقوش گیاهی و هندسی به رنگ آبی بر زمینه سفید تزئین شده‌اند (شکل ۷: شماره‌های ۶، ۷ و ۱۲، جدول ۶). این نمونه‌ها در درجینگ دژن چین در دوره یوان و مینگ در فاصله سده‌های ۸ تا ۱۰ ه.ق. به فراوانی تولید می‌شده‌اند (Barnes et al., 2010: 376) و به احتمال یکی از مراکز صادرات سفال چین شهر گوان‌ژو بوده که در آن بسیاری از بازرگانان مسلمان، به ویژه ایرانیان ساکن بوده‌اند (Bailey, 1996a: 7)، که به کشورهای دیگر، از جمله ایران صادر می‌شده است.

ی) سفال گونه شوفو: این سفال دارای لعابی سفید شیری یا آبی و دارای کیفیت بالایی است که به ندرت در غرب اقیانوس هند یافت شده است که در دوره سلسله یوان تولید می‌شده است (Zhang, 2016: 196-198). از این گونه سفال یک قطعه از محوطه باغ‌بمید به دست آمد (شکل ۷: شماره ۸، جدول ۶).

بحث و تحلیل

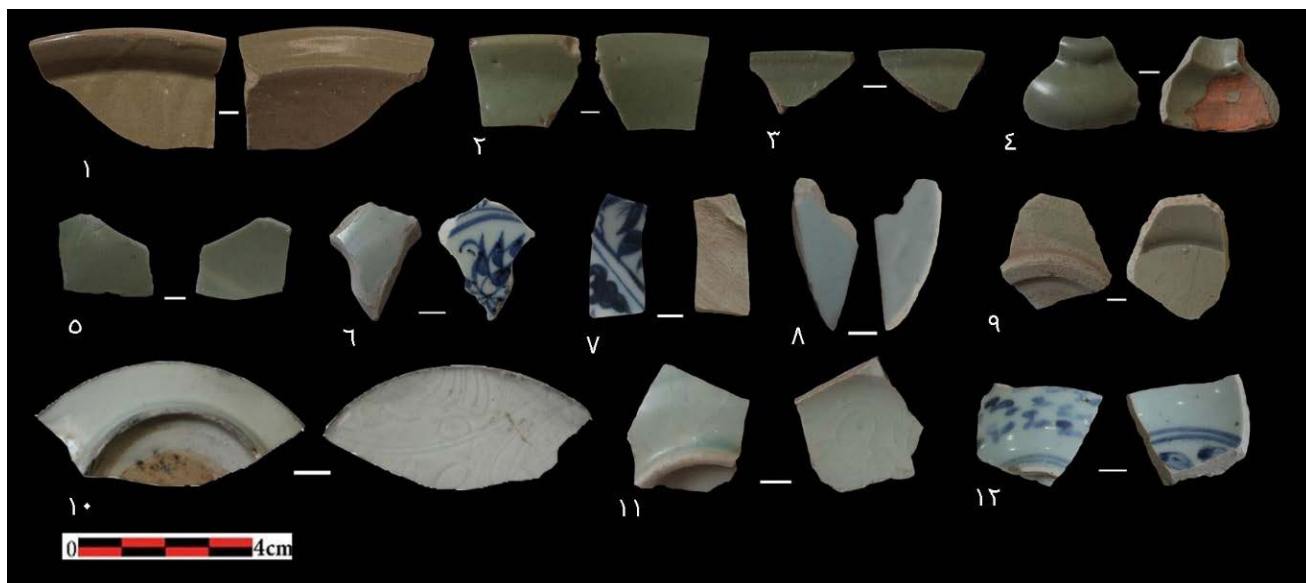
دشت سیرجان به دلیل موقعیت مناسب و قرارگیری در مسیر راه‌های تجاری از گذشته تاکنون اهمیت زیادی داشته که این ویژگی مهم به لحاظ مبادلات فرهنگی و تجاری براساس یافته‌های باستان‌شناسی در دو بُعد منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قابل تجزیه و تحلیل است. یکی از محوطه‌های مهم این دشت، محوطه باغ‌بمید در شمال غربی شهر سیرجان است که مطالعه یافته‌های سفالی مربوط به سده‌های میانی دوران اسلامی آن، نشان از برهم‌کنش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای گسترده‌ای

جدول ۶: گاهنگاری و مقایسه سفال‌های وارداتی (گونه‌های سلادن، جینگ‌دژن، آبی و سفید، شوفو و گوانگ‌دونگ) محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱). ▼

Tab. 6: Chronology and comparison imported potteries (Types celadon, jingdezhen, blue-white, shufu and guangdong) in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022).

شماره	گونه	محل مورد مقایسه	تاریخ گذاری	منبع
۱	سلادن گوانگ‌دونگ	جنوب ایران	۸-۹ ه.ق.	Priestman, 2005, 299 & plate 200
۲	سلادن لانگ‌چوان	قلعه سنگ، عسکر مکرم	۷-۹ ه.ق.	افضلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۵-۱۸۴ جدول ۵؛ عطایی، ۱۳۹۶: لوحه ۳۱
۳	سلادن لانگ‌چوان	قصر ابونصر، قلعه سنگ	۷-۹ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 85, pl. 26؛ افضلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۵-۱۸۴ جدول ۵
۴	سلادن لانگ‌چوان	قلعه سنگ، مجموعه ویلیامسون	۷-۹ ه.ق.	Zhang, 2018: 78؛ افضلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۵-۱۸۴ جدول ۵
۵	سلادن لانگ‌چوان	قصر ابونصر، قلعه سنگ، قلعه دختر کرمان، یزد	۷-۹ ه.ق.	Whitcomb, 1985: 85, pl. 26؛ افضلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۵-۱۸۴ جدول ۵؛ سجادی، ۱۳۹۹: ۴۳؛ کاظم‌نژاد، ۱۳۸۸: ۳۳۲
۶	آبی و سفید چینی	قلعه سنگ، جنوب ایران	۸-۷ ه.ق.	Priestman, 2013: ۴۴۹؛ افضلی، ۱۳۹۸: 711, plate 171
۷	آبی و سفید چینی	قلعه سنگ، جنوب ایران	۸-۷ ه.ق.	Priestman, 2013: ۴۴۹؛ افضلی، ۱۳۹۸: 711, plate 171
۸	شوفو	جینگ‌دژن	۷ ه.ق.	Zhang, 2016: 425
۹	سلادن لانگ‌چوان	جنوب ایران، قلعه سنگ، سیراف	۷-۹ ه.ق.	Priestman, 2005: 298؛ افضلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۵-۱۸۴ جدول ۵؛ Tampeo, 1989: 65
۱۰	سلادن جینگ‌دژن	جینگ‌دژن	۵-۶ ه.ق.	Zhang, 2016: 424
۱۱	سلادن لانگ‌چوان	قلعه سنگ	۷-۹ ه.ق.	افضلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۵-۱۸۴: جدول ۵؛
۱۲	آبی و سفید چینی	جنوب ایران	۷-۹ ه.ق.	Priestman, 2013: 711, plate 171؛ Zhang, 2018: 77

می‌دهد؛ زیرا این محوطه با قرار داشتن در مسیر راه‌های اصلی، نقش فعالی در مبادلات تجاری و فرهنگی دشت سیرجان داشته و مشابهت زیاد یافته‌ها سفالی این محوطه (طبق جداول ۱ تا ۶) با مناطق مختلف ایران و حتی خارج از ایران، مانند سوریه و امارات و وجود گونه‌های متنوع سفال چینی نشان از گستردگی این روابط با



▲ شکل ۷: گونه‌های سفال وارداتی (سلادن، آبی‌وسفید، شوفو، گوانگ‌دونگ) محوطه باغ‌بمید سیرجان (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Fig. 7: Types imported potteries (Celadon, jingdezhen, blue-white, shufu and guangdong) in the Bagh Bamid site, Sirjan (Authors: 2022)

مراکز مهم اقتصادی در این بازه زمانی دارد. طبق نقشه‌های جغرافیایی (اصطخری، ۱۳۷۴؛ ابن حوقل، ۱۳۶۶)، این دشت در تقاطع مسیرهای شمالی-جنوبی و شرقی-غربی با ایالت فارس، سیستان، کرانه‌های خلیج فارس و مناطق دیگر ایران در ارتباط بوده و این راه‌ها به شاخه‌هایی از راه ابریشم خشکی و دریایی می‌پیوسته که تا هندوستان، قندهار، چین و بین‌النهرین امتداد داشته است (افضلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۹۰)؛ هم‌چنین در این دوره، بندر هرمز، قطب مهم تجاری کرمان و سیستان بوده (لسترنج، ۱۳۸۶: ۳۴۱) و بنادر کیش، بحرین و عمان نیز رونق زیادی داشتند (چمنکار، ۱۳۹۰: ۶۳). کالاها به این بنادر وارد و سپس به مناطق پس‌کرانه خلیج فارس و از آنجا به مناطق داخلی فلات ایران فرستاده می‌شد و بدین ترتیب مناطق مختلف از طریق راه‌های ارتباطی به هم وصل می‌شدند. یکی از این راه‌ها، شاهراه خراسان به بین‌النهرین بود که از مرو، هرات و نیشابور به سمت جنوب به قائن، طیس، زرنند، کرمان و سورو می‌رسید و از آنجا از طریق کیش تا ایالت فارس، خوزستان و بین‌النهرین ادامه می‌یافت (همان: ۶۸). تبریز و سلطانیه (مرکز قدرت ایلیخانان) هم از طریق سه‌راه ارتباطی به خلیج فارس و دریای مکران متصل می‌شدند که یکی آن‌ها، راهی بود که از کرمان می‌گذشت. چنان‌که «مارکوپولو» نیز از این راه عبور کرده است (اقبال، ۱۳۶۵: ۵۷؛ مارکوپولو، ۱۳۵۰: ۵۱۰). از طرف دیگر، وقایع سیاسی نیز در این برهه زمانی کمک زیادی به رونق تجارت و شکوفایی منطقه سیرجان کرد؛ زیرا در نیمه سده ۷ ه.ق. ترکان خاتون قراختایی، منطقه سیرجان را که مدتی توسط ملوک شبانکاره فارس تصرف شده بود، پس‌گرفت (باستانی‌پاریزی، ۱۳۷۷: ۱۲۷)؛ هم‌چنین با تدابیر «پادشاه خاتون قراختایی» در ارتباط مناسب با ایلیخانان، ایالت کرمان و به تبع آن مناطقی مثل سیرجان از لحاظ اقتصادی و روابط تجاری شکوفا شدند، تا جایی که «منشی کرمانی» می‌نویسد در زمان او «راه کرمان را شاهراه جهان ساخت» (منشی کرمانی، ۱۳۹۴: ۷۱)؛ بنابراین، با اقدامات «قراختاییان» در کرمان و امنیت راه‌ها و رونق گرفتن تجارت در هرمز، مناطق پس‌کرانه‌ای هم‌چون سیرجان

نیز به لحاظ تجاری اهمیت شایانی یافت. بعد از قراختاییان، حاکمان «آل مظفر» نیز توجه زیادی به حفظ و امنیت راه‌های تجاری داشتند. از راه‌های معروف تجاری این دوره، راهی بود که از طریق جیرفت به منوجان و سپس هرمز می‌رسید و به سیرجان، بم، زرنند و رفسنجان ختم می‌شد (محمدی، ۱۳۹۰: ۷۸).

در برخی منابع مکتوب از محوطه باغ‌تمید به نام بیمند یا میمند در سده‌های میانی نام برده شده، ولی از آنجایی که به جز کتاب نزهةالمشتاق ادیسی دیگر منابع تنها به ذکر نام آن بسنده کرده‌اند، بنابراین تلاش شد تا براساس یافته‌های باستان‌شناسی تاحدودی سیمای آن تبیین شود. این محوطه به احتمال از اواخر دوره ساسانی تا امروزه به طور پیوسته حیات داشته است (افضل‌ی و خالدیان، ۱۴۰۱)؛ ولی در بازه زمانی سده‌های میانی نسبت به دوره قبل و بعد از خود (سده‌های اولیه و متأخر) استقرار کوچک‌تری بوده، اما با قرارگیری بر سر راه‌های مهم تجاری به عنوان حلقه ارتباطی هم‌زمان با قلعه‌سنگ (شهر مرکزی سیرجان) نقش مهمی در تبادلات تجاری و فرهنگی بین مناطق مختلف ایفاء کرده است؛ زیرا، یکی از دلایل اهمیت و توسعه محوطه‌های دشت سیرجان برای قرن‌ها متمادی قرارگیری بر سر راه‌های ارتباطی بوده و از این طریق با مناطق مختلف داخل و خارج ایران ارتباط داشته‌اند و در برهم‌کنش‌ها و روابط فرهنگی اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی جنوب شرق ایران فعال و پویا بوده‌اند؛ زیرا مطالعه یافته‌های سفالی این محوطه نشان داد که علاوه بر مشابهت گونه و سبک‌های هنری با مناطق مختلف ایران و خارج از ایران، گونه‌های سفالی متنوعی نیز از کشور چین به این محوطه وارد شده که خود تأییدی بر شکوفایی اقتصادی و فرهنگی و روابط منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای گسترده این محوطه و به تبع آن، دشت سیرجان در سده‌های میانی دارد؛ بنابراین، از این طریق به خوبی برهم‌کنش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و تأثیرپذیری و تأثیرگذاری متقابل مناطق مختلف تاحدودی قابل درک است. از طرف دیگر، اهمیت قرارگیری این محوطه‌ها در مسیر راه‌های ارتباطی هم‌چون حلقه مهم ارتباطی بوده که با قوی و ضعیف شدن حکومت و یا مرزبندی‌های سیاسی تغییر کرده، چنان‌که با آمدن قراختاییان و تصرف دوباره سیرجان اهمیت گذشته خود را باز یافت. از آنجایی که یافته‌ای دال بر تولید سفال در این محوطه به دست نیامد، نمی‌توان درباره تولید سفال در این محوطه اظهار نظر کرد و باید گفت سفال‌ها از مناطق نزدیک مثل قلعه‌سنگ - تولید برخی گونه‌ها مانند سفال نقاشی زیرلعاب با خمیره رسی - (امیرحاجلو و صدیقیان، ۱۳۹۹: ۱۷۵) و دور مانند فلات مرکزی ایران - گونه‌های سفالی زرین فام و نقاشی زیرلعاب با خمیره شبه چینی و زرین فام به این محوطه وارد شده‌اند؛ زیرا در سده‌های میانی، گونه‌های مختلف به عنوان گونه‌های سفال رسمی و استاندارد در مراکز خاص تولید (خدادوست و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۹) و به جاهای دیگر صادر می‌شده است. گونه‌های سفالی محوطه باغ‌تمید از نظر فناوری و تزئین، شامل: گونه‌های سفالی بی‌لعاب منقوش (قالب زده، استامپی، نقش‌کننده و ترکیبی) قلم‌مشکی، نقاشی زیرلعاب، زرین فام و آبی و سفید و گونه‌های وارداتی سفال چینی (سلادن، جینگ‌دژن، گوانگ‌دونگ، شوفو و آبی و سفید) است

که این یافته‌ها نشان‌دهنده بُعد وسیع ارتباطات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای این دشت با مناطق داخلی تا خارج از ایران است؛ درواقع، وجود گونه‌های متنوع سفال چینی در بازه زمانی سده‌های میانی از نقش مهم این محوطه به‌عنوان یکی از محوطه‌های اصلی ارتباطی و تجاری جنوب شرق ایران که در مسیر راه‌های ارتباطی بنادر خلیج فارس به فلات مرکزی ایران و مسیرهای مهم دیگری هم‌چون: فارس، سیستان و خراسان دانست که این یافته‌های فرهنگی به‌خوبی گویای بُعد روابط گسترده اقتصادی و تجاری این محوطه در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بوده است؛ بنابراین، باید گفت با توجه به یافته‌های سفالی موقعیت مناسب محوطه باغ‌بمید به‌عنوان یک حلقه ارتباطی نقش مهمی در اتصال مناطق تجاری خلیج فارس به مناطق داخلی فلات ایران داشته و پراکنش و گسترش گونه‌های متنوع سفال‌های سده‌های میانی را باید در موقعیت مناسب این محوطه و نقش آن به‌عنوان یکی از حلقه‌های کلیدی دشت سیرجان در شبکه مبادلاتی گسترده و ارتباط راه‌های مهم به مناطق مختلف ایران جستجو کرد. هرچند که شهر بیمند در سده‌های میانی شهر متوسط و درجه دومی بوده، ولی نقش ارتباطی بسیار مهمی داشته که بازار پر رونق و صنایع زیاد آن (ادریسی: ۱۳۸۸: ۵۳، ۵۴) حکایت از همین نقش دارد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش گردید با توجه به اطلاعات منابع مکتوب و یافته‌های باستان‌شناسی، نقش و جایگاه محوطه باغ‌بمید، در برهم‌کنش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای دشت سیرجان طی سده‌های ۶ تا ۱۰ ه.ق. مورد ارزیابی و سنجش قرار گیرد؛ هرچند که درباره روند تحولات محوطه باغ‌بمید در این دوره به‌استناد متون اطلاعاتی اندکی در دست است، ولی یافته‌های سفالی تاحدودی به شناخت این محوطه از لحاظ موقعیت و نقش آن در دشت سیرجان می‌کنند. یافته‌های سفالی به‌دست‌آمده از بررسی این محوطه به دو گروه سفال‌های بی‌لعب و سفال‌های لعاب‌دار تقسیم می‌شود؛ گروه بی‌لعب منقوش (نقش‌کننده و افزوده، قالب‌زده استامپی و ترکیبی) و گروه لعاب‌دار نیز به دو گروه تک‌رنگ (ساده، کنده زیرلعاب و تک‌رنگ قالبی) و سفال چندرنگ (نقاشی زیرلعاب، زرین‌فام و آبی‌وسفید) تقسیم می‌شود که شباهت زیادی با مناطق مختلف ایران و حتی خارج از ایران هم‌چون سوریه و امارات در طی سده‌های میانی دوران اسلامی دارد. مطالعات نشان داد که این محوطه یکی از منازل و حلقه‌های ارتباطی مهم دشت سیرجان در پیوند کرانه‌ها و بنادر خلیج فارس، به‌ویژه هرمز به مناطق داخلی فلات ایران بوده و توسعه و گسترش آن را باید به‌دلیل موقعیت ویژه آن در شبکه ارتباطی گسترده جنوب ایران دانست. از طرف دیگر، بُعد روابط فرامنطقه‌ای آن را باید در ارتباطات زیاد با بنادر خلیج فارس و از این طریق ورود گونه‌های مختلف سفال چین به دشت سیرجان تحلیل کرد که به‌طور غیرمستقیم نیز با چین در ارتباط بوده است؛ زیرا تنوع گونه‌های سفال چینی در این محوطه اهمیت ارتباطی آن را بیش از پیش نشان می‌دهد. در این دوره، مرکز تجاری ایالت کرمان در

خلیج فارس، بندر هرمز بوده که برخی از کالاهای تولیدی چین از طریق این بندر به دشت سیرجان وارد و از آنجا به دیگر مناطق ایران فرستاده می‌شده است. از طرف دیگر، کالاهای تولیدی نواحی مختلف ایران به صورت مستقیم یا با واسطه به محوطه باغ‌بمید وارد می‌شده؛ زیرا گونه‌های سفالی متنوع و مشابهت با مناطق مختلف ایران، هم‌چون: شمال غرب، شمال و شرق این گفته را تأیید می‌کند. در واقع، این مشابهت‌ها بیانگر ساخت گونه‌های سفالی که در مراکز مهمی هم‌چون: همدان، کاشان و ری و صادرات آن به دیگر مناطق، از جمله باغ‌بمید است که خود گویای روابط گسترده مراکز جمعیتی در سده‌های ۶ تا ۱۰ ه.ق. است؛ هرچند که براساس یافته‌های سفالی و منابع مکتوب احتمال دارد که این محوطه در سده‌های میانی نسبت به سده‌های اولیه کوچک‌تر شده، ولی تنوع یافته‌های سفالی و بُعد تجارت منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای این محوطه نشان از واقع شدن در چهارراه ارتباطی مهم، حفظ موقعیت ارتباطی و نقش فعال آن در شبکه مبادلات گسترده تجاری، سیاسی و فرهنگی جنوب شرق ایران دارد که موجب رشد اقتصادی و شکوفایی آن شده است. در واقع، جایگاه و موقعیت مهم محوطه باغ‌بمید در سده‌های میانی ناشی از دو عامل مهم است؛ یکی، آب‌وهوای مناسب، قنات‌های پرآب، خاک حاصلخیز و باغ‌های فراوان، و دیگری، موقعیت سوق‌الجیشی آن با قرارگیری در مسیر راه‌های مهم تجاری بوده؛ به طوری که حیات این محوطه با شاهراه‌های ارتباطی پیوند داشته که باعث پویایی اقتصادی و فرهنگی آن در این بازه زمانی شده است.

سیاسگزاری

در پایان نویسندگان بر خود لازم می‌دانند که از داوران ناشناس نشریه برای بهبود و غنا بخشیدن به متن مقاله قدردانی نمایند.

درصد مشارکت نویسندگان

این مقاله یک تلاش مشترک بین دو نویسنده بود که هر دو مشارکتی یکسان در این پژوهش داشته‌اند.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

کتابنامه

- ابن خردادبه، عبیدالله، (۱۳۷۱). مسالک و ممالک. ترجمه سعید خاگرد، تهران: میراث ملل.
- ابن حوقل، محمد، (۱۳۶۶). سفرنامه. ترجمه جعفر شعار، تهران: امیرکبیر.
- ابوالفداء، اسماعیل بن علی، (۱۳۴۹). تقویم البلدان. ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.

- اصطخری، ابواسحاق، (۱۳۷۳). المسالك و الممالك. ترجمه محمد بن عبدالله تستری، تهران: محمود افشار یزدی.
- افضل‌ی، زینب، (۱۳۹۸). «سیر تحولات فضایی شهر سیرجان در دوران اسلامی». رساله دکتری گرایش باستان‌شناسی دوران اسلامی، استاد راهنما: دکتر حسن کریمیان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران (منتشرنشده).
- افضل‌ی، زینب؛ خانمرادی، مزگان؛ و کریمیان، حسن، (۱۴۰۰). «گونه‌شناسی و گاهنگاری سلادن‌های به‌دست آمده از بررسی باستان‌شناختی دشت سیرجان». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۱ (۲۸): ۱۷۳-۱۹۶. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2020.21820.2152>
- افضل‌ی زینب، (۱۴۰۰). «تحلیلی در نقد و بررسی نظرات ارائه شده در ارتباط با تحولات شهر سیرجان از ابتدای شکل‌گیری تا دوره قاجار». اثر، ۴۲ (۴): ۵۸۶-۶۰۵. <http://athar.richt.ir/article-2-904-fa.html>
- افضل‌ی، زینب؛ و خالدیان، ستار، (۱۴۰۱). «گونه‌شناسی و گاهنگاری یافته‌های سفالی محوطه باغ‌بمید سیرجان از سده‌های اولیه اسلامی تا سده هفتم هجری قمری». مطالعات باستان‌شناسی، ۱۴ (۴): ۱-۲۷. <https://doi.org/10.22059/jarcs.2022.343725.143120>
- افضل‌ی، زینب؛ و ابراهیمی‌ایده‌لو، علیرضا، (۱۴۰۲). «مکان‌یابی شهر بیمند سده‌های اولیه اسلامی دوران اسلامی در ایالت کرمان بر اساس منابع مکتوب و داده‌های باستان‌شناسی». باغ نظر، ۱۹ (۱۰۸): ۹۰-۸۱. <https://doi.org/10.22034/bagh.2022.300608.4974>
- ادریسی، محمد، (۱۳۸۸). ایران در کتاب نزهة المشتاق. ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران: بنیاد ایران‌شناسی.
- امیرحاجلو، سعید؛ و سقایی، سارا، (۱۳۹۷). «گسترش و تنوع گونه‌های سفال دوران اسلامی در سکونت‌های دشت نماشیر». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۹ (۸): ۲۰۷-۲۲۶. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2019.17433.1823>
- امیرحاجلو، سعید؛ و صدیقیان، حسین، (۱۳۹۹). «مطالعه باستان‌شناختی سفال‌های دوران اسلامی محوطه قلعه‌سنگ سیرجان؛ شهر قدیم سیرجان». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۰ (۲۵): ۱۵۵-۱۸۰. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2020.18449.1896>
- باستانی‌پاریزی، محمد ابراهیم، (۱۳۷۷). هشت الفت. بی‌جا: آزرش.
- بروسوی، محمدبن علی، (۱۳۹۷). اوضح المسالك الی معرفة البلدان و الممالک. ترجمه حسین قرچانلو، تهران: انجمن ایرانی تاریخ.
- چمنکار، محمد، (۱۳۹۰). «اهمیت جزیره کیش در بازرگانی خلیج فارس و دریای عمان عصر مغول». تاریخ روابط خارجی، ۴۹: ۵۹-۸۴. [DOR: 20.1001.1.1735201.0.1390.13.49.3.3](https://doi.org/10.1390/01390.13.49.3.3)
- چوبک، حمیده، (۱۳۹۱). «سفالینه‌های دوران اسلامی شهر کهن جیرفت». مطالعات باستان‌شناسی، ۴ (۱): ۸۳-۱۱۲. <https://doi.org/10.22059/jarcs.2012.35377>

- حسین‌نیا امیرکلای، هانیه؛ موسوی‌حاجی، سید رسول؛ عطایی، مرتضی؛ و مهاجری‌نژاد، عبدالرضا، (۱۳۹۹). «مطالعه نمونه‌های سفالین دوران اسلامی شهر تاریخی ناتل». *مطالعات باستان‌شناسی پارسه*، ۴ (۱۴): ۸۵-۹۹. <https://doi.org/10.30699/PJAS.4.14.85>
- حموی، یاقوت، (۱۳۴۷). برگزیده مشترک. ترجمه محمد پروین گنابادی، تهران: ابن‌سینا.
- خدادوست، جواد؛ موسوی‌حاجی، سیدرسول؛ عابد، تقوی؛ و علی‌یاری‌گوکی، شهین، (۱۳۹۶). «بررسی و مطالعه تحلیلی سفالینه‌های محوطه مالین؛ شهرستان باخرز (خراسان رضوی)». *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*، ۷ (۱۳): ۱۵۷-۱۷۲. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2017.6934.1289>
- زارعی، محمدابراهیم؛ خاکسار، علی؛ مترجم، عباس؛ امینی، فرهاد؛ و دینی، اعظم، (۱۳۹۳). «بررسی و مطالعه سفال‌های دوره ایلخانی به دست آمده از کاوش‌های باستان‌شناسی ارزانفود». *مطالعات باستان‌شناسی*، ۲ (۶): ۷۳-۹۰. <https://doi.org/10.22059/jarcs.2015.54174>
- زارعی، محمدابراهیم؛ و شعبانی، محمد، (۱۳۹۸). «بررسی و تحلیل گونه‌شناسی سفالینه‌های آغاز دوران اسلامی تا پایان دوره صفوی منطقه همدان». *مطالعات باستان‌شناسی پارسه*، ۳ (۸): ۱۰۹-۱۲۶. <https://doi.org/10.30699/PJAS.3.8.109>
- زارعی، محمدابراهیم، (۱۳۹۹). «بررسی و تحلیل حیات تاریخی شهر درگزین در دوران اسلامی (براساس مستندات تاریخی و کاوش‌های باستان‌شناسی)». *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*، ۱۰ (۲۵): ۱۸۱-۲۰۶. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2020.21961.2161>
- سجادی، نیلوفرالسادات، (۱۳۹۹). «گونه‌شناسی و مطالعه تحلیلی سفال‌های دوران اسلامی حاصل از فصل اول و دوم کاوش در قلعه دختر شهر کرمان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه جیرفت، (منتشر نشده).
- سهرابی‌نیا، احمد، و تقوی، عابد، (۱۳۹۸). «شهر قدیم سیرجان در قرون ۸-۷ ه.ق. به استناد قراین تاریخی و یافته‌های سفالی». *مطالعات باستان‌شناسی*، ۲ (۱۱): ۱۵۳-۱۶۹. <https://doi.org/10.22059/jarcs.2019.73112>
- شراهی، اسماعیل؛ و صدیقیان، حسین، (۱۳۹۸). «مطالعه باستان‌شناختی سفال‌های قرون میانی اسلامی دستکند زیرزمینی تهیق خمین». *مطالعات باستان‌شناسی پارسه*، ۳ (۸): ۱۴۱-۱۵۸. <https://doi.org/10.30699/PJAS.3.8.141>
- شریفی، فرشته؛ و زارعی، محمدابراهیم، (۱۴۰۰). «بررسی و مطالعه سفال‌های دوران اسلامی دشت قروه-استان کردستان». *مطالعات باستان‌شناسی پارسه*، ۵ (۱۵): ۱۸۹-۲۱۱. <https://doi.org/10.30699/PJAS.5.15.189>
- طهماسبی‌زاده، ساره؛ محمدی، مریم؛ امیرحاجلو، سعید؛ و ریاحیان‌گهرتی، رضا، (۱۴۰۱). «پویایی اجتماعی و اقتصادی کرمان در جنوب شرق ایران؛ بر پایه متون تاریخی و یافته‌های سفال دوران اسلامی در محوطه قلعه دختر». *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*، ۱۲ (۳۲): ۲۹۹-۳۲۱. <https://doi.org/10.22084/nb.2021.23260.2262>

- عبدالحق بغدادی، صفی‌الدین، (۱۴۱۲). مراصد الإطلاع علی أسماء الأمکنه و البقاع. جلد ۱، ۲، ۳، چاپ اول، بیروت: دار الجلیل.
- عطایی، مرتضی، (۱۳۹۵). «بررسی روشمند باستان‌شناختی شهر تاریخی عسکر مکر-خوزستان». رساله دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس (منتشر نشده).
- غفارپور، لیلا، (۱۳۸۹). «بررسی و تحلیل باستان‌شناختی سفالینه‌های محوطه اسلامی شادیاخ نیشابور». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه باستان‌شناسی، گرایش دوران اسلامی، دانشگاه محقق اردبیلی، (منتشر نشده).
- کاظم‌نژاد اصل، ابراهیم، (۱۳۸۸). «بررسی صنعت سفالگری شهر یزد در دوره اسلامی براساس داده‌های باستان‌شناسی شهر یزد». دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز (منتشر نشده).
- کریمیان، حسن؛ پوراحمد، احمد؛ و افضل، زینب، (۱۳۹۹). «سیر تحولات فضایی شهر سیرجان در دوران اسلامی با اتکاء به یافته‌های باستان‌شناسی و منابع مکتوب». شهرهای ایرانی اسلامی، ۱۰ (۳۸): ۵۳-۶۹. [DOR: 20.1001.1.2228639](https://doi.org/10.1001/1.2228639). 1398.10.38.4.0
- کمال‌هاشمی، رضا، (۱۳۹۰). «مطالعه سفال‌های دوران اسلامی شهر بلقیس». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، (منتشر نشده).
- گروه، ارنست، ج.، (۱۳۸۴). سفال ایرانی. ترجمه فرناز حائری، تهران: کارنگ.
- لوشای-شمایسر، اینگه بورگ، (۱۳۸۵). «سفال‌های کاروانسرای قدیمی». در: بیستون، کاوش‌ها و تحقیقات سال‌های ۱۹۶۳-۱۹۶۷، به‌کوشش: ولفرام کلایس و پتر کالمایر، ترجمه فرامرز نجدسمیعی، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری: ۲۸۵-۲۰۷.
- محمدی، محمد، (۱۳۹۰). «ولایت کرمان در دوره آل مظفر (۷۹۵-۷۴۱ ه.ق.)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد تاریخ اسلام، دانشگاه سیستان و بلوچستان (منتشر نشده).
- محمدی، مریم؛ و شعبانی، محمد، (۱۳۹۵). «معرفی و تحلیل سفال‌های دوران اسلامی محوطه زینوآباد بهار، همدان». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۱: ۱۵-۱۳۵. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2016.1744>.
- محمدی، مریم؛ و رضایی، مصطفی، (۱۴۰۰). «بررسی و تحلیل گونه‌شناسی سفال‌های محوطه اسلامی انداجین دشت همدان در دوره‌های سلجوقی و ایلخانی». مجله مطالعات باستان‌شناسی اسلامی، ۲ (۲): ۹۵-۱۱۶. <https://doi.org/10.22080/jiar.2021.22290.1010>
- مرادی، حسن؛ و کریمیان، حسن، (۱۳۹۹). «طبقه‌بندی و گونه‌شناسی سفال‌های دوران اسلامی دشت نیریز». مطالعات باستان‌شناسی، ۱۲ (۳): ۲۷۱-۲۷۹. <https://doi.org/10.22059/jarcs.2020.255521.142551>
- مرتضایی، محمد؛ و کیانی، محمدیوسف، (۱۳۸۵). «مطالعه و تحلیل سفالینه‌های مکشوفه از کاوش‌های باستان‌شناختی سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۸۴ محوطه تاریخی جرجان». دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۵۷ (۵): ۱۱۲-۱۲۹.

- مقدسی، ابوعبدالله، (۱۳۸۵). احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم. ترجمه علینقی منزوی، تهران: کومش.
- موسوی حاجی، سیدرسول؛ و عطایی، مرتضی، (۱۳۸۹). مطالعه مجموعه‌ای از نمونه‌های سفالین سیستان. زاهدان: اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان سیستان و بلوچستان.
- منشی‌کرمانی، ناصرالدین، (۱۳۹۴). سمط‌العلی للحضره العلیا. تصحیح: مریم میرشمسی، تهران: سخن.
- مهاجری نژاد، عبدالرضا؛ جوانمردزاده، اردشیر؛ رستمی، مزگان؛ عینی، فردین، (۱۴۰۰). «بررسی و تحلیل سازه معماری گور مقبره ایلخانی تپه نور (سلطانیه - زنجان) براساس کاوش‌های باستان‌شناسی». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۱ (۳۱): ۲۴۱-۲۶۴. <https://doi.org/10.22084/nb.2021.23345.2284>
- مهجور، فیروز؛ ابراهیمی‌نیا، محمد؛ و صدیقیان، حسین، (۱۳۹۰). «بررسی باستان‌شناسی سفال‌های دوره اسلامی محوطه باستانی نچیر خانلق ری». مطالعات باستان‌شناسی، ۲ (۴): ۱۷۳-۱۹۲. https://jars.ut.ac.ir/article_28862.html
- نعمتی، محمدرضا، (۱۳۹۸). «مطالعه سفال‌های آبی و سفید محوطه زلف‌آباد فراهان». باستان‌شناسی، ۳ (۳): ۳۰-۴۶.
- واتسون، آلیور، (۱۳۸۲). سفال زرین فام ایرانی. ترجمه شکوه ذاکری، تهران: سروش.
- همتی‌ارزندانی، اسماعیل؛ خاکسار، علی؛ و شعبانی، محمد، (۱۳۹۶). «بررسی و تحلیل سفال‌های دوره اسلامی مجموعه معماری دست‌کند زیرزمینی سامن ملایر». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۲: ۱۸۹-۲۰۶. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2017.6622.1275>
- Abulfeda, (1970). *Taqwim al-Buldan*. Trans.: A. M. Ayati, Tehran: Iranian Culture Foundation. (in Persian).
- Afzali, Z., (2019). "Course of Spatial Developments in Sirjan during Islamic Period". Ph.D. Thesertation, Tehran: University of Tehran. (in Persian).
- Afzali, Z., Khanmoradi, M. & Karimian, H., (2021). "Typology and Chronology of Celadons Obtained During Archeological Survey in Sirjan Plain". *Pazhohesh-ha-ye Bastanshenasi Iran*, 11 (28): 173-196 (in Persian). <https://doi.org/10.22084/nbsh.2020.21820.2152>
- Afzali, Z. & Ebrahimi Eedelou, A., (2022). "Locating Beymand City in the First Centuries of the Islamic Era in Kerman Province Based on Written Sources and Archaeological Data". *Bagh-e Nazar*, 19(108): 89-98.
- Afzali, Z. & Khaledian, S., (2023). "Typology and Chronology of Pottery Findings in the Bagh-Bamid site of Sirjan from the Early Islamic Centuries to the Thirteenth Century AD". *Jornal of Archaeological*

Studies, 14 (4): 1-27. (in Persian). <https://doi.org/10.22059/jarcs.2022.343725.143120>

- Al-Idrisi, M., (2009). *Nuzhat al-mushtāq*. Trans: A. M. Ayati, Tehran: Iranology Foundation. (in Persian).

- Afzali, Z., (2022). "An Analysis in Critique and Review of Opinions Presented About the Developments of Sirjan City, Iran, from Its Formation to the Qajar Period". *Athar*, 42 (4): 586- 605 (in Persian). <http://athar.richt.ir/article-2-904-fa.html>

- Amirhajloo, S. & Saghaee S., (2019). "Distribution, Continuity and Diversity of Islamic Ceramics in the Settlements of Narmashir Plain, Kerman". *Pazhohesh-ha-ye Bastanshenasi Iran*, 8 (19): 207 - 226. (in Persian). <https://doi.org/10.22084/nbsh.2019.17433.1823>

- Amirhajloo, S. & Sedighian, H., (2020). "Archaeological Research on Islamic Pottery from Qal'eh Sang, Old Sirjan". *Pazhoheshha-ye Bastanshenasi Iran*, 10 (25): 163-192. (in Persian). <https://doi.org/10.22084/nbsh.2020.18449.1896>

- Ataie, M., (2016). "Systematic Archaeological Survey in Ancient City of Askar Mokram -Khuzestan". Ph.D. Thesertation in Archaeology, Tarbiat Modares University. (in Persian).

- Bailey, A. G., (1996). *The stimulus: Chines Porcelain production and trade with Iran In Tamerlane table ware: A new approach to Chinocere ceramics of the fifteenth and sixteenth century Iran*. Ontario: Mazda publishers, 6: 7-15.

- Bastani Parizi, M. E., (1998). *Hasht Ulfat*. Bija: Azroush. (in Persian).

- Barends, L., Ding, P., Li, J., Quan, K., Kanazawa, Y., Sargent, W. R., Li, Z., Bower, V. L., He, L. & Sensabaugh, D. A., (2010). *Chinese Ceramics: From the Paleolithic Period through the Qing Dynasty*. Yale University press.

- Bivar, A. D. H., Fehervari, G., Baker, P. L., Errington, N., Shokoohy, M., Errington, E. & Tyler-Smith, S., (2000). *Excavations at Ghubayrā, Iran*. School of Oriental & African Studies.

- Chamankar, M. J., (2011). "Importance of Kish Island in the trade of the Persian Gulf and the Sea of Oman in the Mongol Period". *History of Foreign Relations*, 49: 59-84. (in Persian). [DOR: 20.1001.1.17352010.1390.13.49.3.3](https://doi.org/10.22059/jarcs.2012.35377)

- Chobak, H., (2012). "Islamic Ceramics of the Old City of Jiroft". *Jornal of Archaeological Studies*, 4 (1): 83-112. (in Persian). <https://doi.org/10.22059/jarcs.2012.35377>

- Deng, Y., (2011). *Ancient Chinese Invention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Feherevari, G., (2000). *Ceramics of the Islamic World in the Tareq Rajab Museum*. London: I. B. Tauris publisher.
- Ibn Hawqal, M., (1987). *Surat al-ard*. Tehran: Amirkabir. (in Persian).
- Ibn Khordadbeh., (1992). *Masalek va al-Mamalek*. Trans. S. Khakrend, Tehran: Mirase Melall. (in Persian).
- Idrisi, M., (2009). *Nuzhat al-mushtāq*. Trans: A. M. Ayati, Tehran: Iranology Foundation. (in Persian).
- Istakhri., (1994). *Masalik va al-Mamalik*. Trans: M. Toštari, Tehran: Moghofate Afshare Yazdi. (in Persian).
- Ghafarpoor, L., (2011). *Consideration and Analysis of Archaeology of Earth wares in Islamic Shadiakh Area of Nishabur*. Literature and Human since, University of Mohaghegh Ardabili. (in Persian).
- Grube, E. J., (1976). *Islamic Pottery of the Eighth to the Fifteenth Century in the Keir Collection*. Faber and Faber Limited.
- Hamawi, Y., (1968). *Mo'jam al-buldan*. Translated by: Mohammad Parvin Gonabadi, Tehran: Ibn Sina (in Persian).
- Hemati Azandaryani, E., Khaksar, A. & Shabani, M., (2017). "Studying and Analyzing the Islamic Potteries from Underground Troglodytic Architecture Complex at Samen, Malayer". *Pazhoheshha-ye Bastan Shenasi Iran*, 7(13), 189-206. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2017.6622.1275>
- Hossein-Nia Amirkolaei H, Mosavi Haji S R, Ataie M, Mohajeri-Nejhd A. (2021). "The Study of Islamic Potteries Discovered from the Historical city of Natel". *Parseh Journal Archaeological Studies*, 4 (14): 85- 99. <https://doi.org/10.30699/PJAS.4.14.85>
- Karimian, H., Poorahmad, A. & Afzali, Z., (2019). "The course of spatial developments in the city of Sirjan in the Islamic Period base on archaeological evidence and written historical source". *Iranian and Islamic Cities*, 10 (38): 53-69. (in Persian). [DOR: 20.1001.1.2228639.1398.10.38.4.0](https://doi.org/10.1001.1.2228639.1398.10.38.4.0)
- Kazemnajand, E., (2010). "Evaluation of Earthenware Industry in Islamiv Era of Yazd Province Based on Archeological Informaton of this City". Faculty of Literature, Islamic Tehran University, MA. Thesis. (in Persian).
- Kennet, D., (2004). *Sasanian and Islamic pottery from Ras al-Khaimah (eBook version): Classification chronology and analysis of trade in the Western Indian Ocean*. Oxford: Archaeopress. Society for Arabian Studies Monographs.

- Khodadoost, J., Mosavi Haji, S. R., Taghavi, A. & Pooraliyari, S., (2017). "An Analytical Study of Pottery at the Malin Site (Bakharz)". *Pazhohesh-ha-ye Bastanshenasi Iran*, 7 (13): 157-172. (in Persian). <https://doi.org/10.22084/nbsh.2017.6934.1289>
- Luschetzky-Schmeisser, I., (1996). "Die keramik aus dem alten karawanseray". In: W. Kleiss and P. Calmeyer (eds.), *Bisutun: Ausgrabungen und forschungen in den jahren 1963-1967, Teheraner Forschungen VII*, Gebr, Mann Verlag, Berlin: 147-182.
- Maqdisi, (2006). *Ahsan al-taqasim fi marefat al-aqalim*. Trans. A. Monzavi, Tehran: Komesheh. (in Persian).
- Mason, R., (2004). *Shine like the Sun: Lustre Painted & Associated Pottery from the Medieval Middle East*. Mazda publisher.
- Mohajerinejad, A., Javanmardzadeh, A., Rostami, M. & Eini, F., (2022). "Investigation and Analysis of Architectural Structure of Ilkhanid Tomb of Tappeh Noor (Soltanieh Zanjan) Based on Archaeological Excavations". *Pazhoheshha-ye Bastan shenasi Iran*, 11(31): 241-264. <https://doi.org/10.22084/nb.2021.23345.2284>
- Mahjoor, F., Ebrahimi-Niya, M. & Sedighyan, H., (2012). "Archaeological Survey of Potteries in the Site of Nachir Khanloq of the Ray". *Journal of Archaeological Studies*, 3(2): 173-192. https://jarcs.ut.ac.ir/article_28862.html
- Mohammadi, M. & Shabani, M., (2017). "In Introduction and analyses of Islamic pottery of Zino-Abad, Bahar county, Hamadan province". *Pazhohesh-ha-ye Bastanshenasi Iran*, 6 (11): 135-150. (in Persian). <https://doi.org/10.22084/nbsh.2016.1744>
- Mohammadi, M. & Rezaei, M., (2021). "A Survey and Typological analysis of pottery in the Andajin site of The Hamedan plain in Seljuk and Ilkhanid periods". *Iranian Journal of Archaeological Studies*, 2 (2): 95-116. (in Persian). <https://doi.org/10.22080/jiar.2021.22290.1010>
- Monshi Kermani, N., (2015). *Samat-al-ola lel hazrat-al-olia*. Ed. M. Mirshamsi, Tehran: Nashre Sokhan, (in Persian).
- Moradi, H. & Karimian, H., (2020). "Classification and typology of the Islamic period potteries of Neyriz Plain, Fars Province". *Journal of Archaeological Studies*, 12 (23): 271-294. (in Persian). <https://doi.org/10.22059/jarcs.2020.255521.142551>
- Mortezaee, M. & Kiani, M., (2006). "Study and analysis of potteries of Jorjan archaeological excavations from 2003 to 2006". *Journal of Literature and Humanities*, 57 (5): 112-129 (in Persian).
- Mosavi Haji, S. R. & Ataei, M., (2010). *Study of Pottery Collection*,

Zahedan: Edare kol Miras Farhangi, Saneh Dashti va Gardeshgari Ostan Siestan va Balochestan. Tehran: Edare Kol Ravabet Umomi, Umor Farhangi VA Ejtemai, Edare Barname Rizi. (in Persian).

- Nemati, M., (2019). "Investigation and Analysis of Blue and White Potteries of Zolfaabad, Farahan". *Archeology*, 3 (3): 30-45 (in Persian).

- Priestman, S., (2005). "Settlement and Ceramics in the Southern Iran: An Analysis of the Sasanian and Islamic Periods in the Williamson Collection". M.A. Thesis: University of Durham.

- Priestman, S., (2013). "A Quantitative Archaeological Analysis of Ceramic Exchange in the Persian Gulf and Western Indian Ocean, AD c.400 – 1275". Ph.D. Thesis, Centre for Maritime Archaeology, University of Southampton.

- Reitlinger, G., (1935). "Islamic pottery from Kish". *Ars Islamica*, 2(2): 198-218.

- Sajjadi, N. S., (2020). *The Typological and Analytical Study into the Ceramics of Islamic Period Excavated from Qal'eh Dokhtar in Kerman*. Departamnet of Archaeology, University of Jiroft. (in Persian).

- Sharahi, E. & Sedighian, H., (2019). "Archaeological investigation of medieval Islamic potteries from troglodytic structure of Tahiaagh, Khomein". *Parseh Journal Archaeological Studies*, 3 (8): 141-158 (in Persian). <https://doi.org/10.30699/PJAS.3.8.141>

- Sharifi, F. & Zarei, M. E., (2021). "Stady of Islamic Period Pottery in Qorveh Plain of Kurdiştan Province". *Parseh Journal Archaeological Studies*, 5(15), 189-211. <https://doi.org/10.30699/PJAS.5.15.189>

- Sohrabinia, A. & Taghavi, A., (2019). "Ancient City of Sirjan during 7th-8th Centuries AH Citing Historical Evidence and Pottery Findings". *Journal of Archaeological Studies*, 11(2): 153-169. <https://doi.org/10.22059/jarcs.2019.73112>

- Tahmasbi Zade, S., Mohamadi, M., Amirhajloo, S. & Riahiian Gaharti, R., (2022). "The Role and Position of Kerman in the Economic and Social Dynamics of Southeastern Iran; Based on the Historical Texts, Study and Analysis of Islamic Period Pottery Findings in the Area of Qal'eh Dokhtar". *Pazhoheshha-ye Bastanshenasi Iran*, 12 (32): 299-321 (in Persian). <https://doi.org/10.22084/nb.2021.23260.2262>

- Tampeo, M., (1989). *Maritime Trade between China and West: An Archeological Study of the Ceramics from Siraf (Persian Gulf): to 12th Century A.D.* David Brown Book Company.

- Treptow, T., (2007). *Daily Life Ornamented; the Medieval Persian City of Rayy*. Chicago, Oriental Institute Museum of the University of Chicago.

- Watson, O., (2004). *Ceramics from Islamic Lands*. London: Thames and Hodson.
- Whitcomb, D., (1985). *Before the Roses and the Nightingales. Excavations at Qasr-i Abu Nasr, Old Shiraz*. Metropolitan Museum of Art: New York.
- Wilkinson, C. K., (1973). *Nishapur: Pottery of the early Islamic period*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Zarei, M., Khaksar, A., Motarjem, A., Amini, F. & Deini, A., (2014). "Survey and Study of Ilkahanid Pottery from Archaeological Excavation in Arzanfood". *Journal of Archaeological Studies*, 4 (2): 73-90. (in Persian). <https://doi.org/10.22059/jarcs.2015.54174>
- Zarei, M., (2020). "Investigating and analyzing the historical life of the city in Dargazin during the Islamic period (Based on historical documents and archaeological excavations)". *Pazhohesh-ha-ye Bastanshenasi Iran*, 10 (25): 181-206. (in Persian). <https://doi.org/10.22084/nbsh.2020.21961.2161>
- Zarei, M. E. & Shabani, M., (2019). "Study and Analysis of Pottery Styles from the Beginning of the Islamic Era to end of the Safavid Period in Hamadan". *Parseh Journal Archaeological Studies*, 3(8): 109-126. <https://doi.org/10.30699/PJAS.3.8.109>
- Zhang, R., (2016). "An Exploratory Quantitative Archaeological Analysis and the Classification of Chinese Ceramics Trade in The Western Indian Ocean, AD c.800-1500". Ph.D. Thesis, Department of Archaeology, University of Durham.
- Zhang, R., (2018). "Chinese Ceramic Trade Withdrawal from the Indian Ocean: Archaeological Evidence from South Iran". *Journal of Multidisciplinary Studies in Archaeology*, 6: 73-92.